

Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye’de Ortaçağ Türk ve İslâm Denizcilik Tarihi Çalışmaları

Studies on Medieval Turkish and Islamic Naval History in Türkiye on the 100th Anniversary of The Turkish Republic

Murat Öztürk*

*Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ORCID: M.Ö. 0000-0002-5633-9578

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Murat Öztürk,
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

E-posta/E-mail: ozturkmm@istanbul.edu.tr

Başvuru/Submitted: 28.08.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested:
18.09.2023

Son Revizyon/Last Revision Received:
12.10.2023

Kabul/Accepted: 13.10.2023

Atıf/Citation:

Ozturk, Murat. "Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye’de Ortaçağ Türk Ve İslâm Denizcilik Tarihi Çalışmaları." *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 81 (2023): 367-412.
<https://doi.org/10.26650/iutd.20238111>

Öz

Kimi tarihçiler tarafından Roma İmparatorluğu’nun Doğu ve Batı olarak ikiye ayrıldığı 395 yılında başlayıp İstanbul’un 29 Mayıs 1453 tarihinde fethiyle nihayete erdiği düşünülen Ortaçağ’daki Türk denizciliğine dair tetkikler Cumhuriyet dönemiyle başlamış ve zaman içerisinde peyderpey hem Türk hem de İslâm denizciliği hususundaki çalışmalar artarak devam etmiştir. Ancak bu alanda akademik araştırma yapmanın arz ettiği zorluklar sebebiyle Ortaçağ denizcilik tarihi hakkındaki bilimsel incelemeler maalesef henüz istenilen düzeye ulaşamamıştır. Bu makalede Ortaçağ’daki Türk ve İslâm devletlerinin siyasi, askerî ve ekonomik bağlamda ehemmiyet arz eden denizcilik faaliyetleri ve denizlerde meydana gelen hadiseler ele alınıp değerlendirildikten sonra Cumhuriyet’in ilân edildiği 1923’ten 2023’e kadar olan 100 yıllık dönemde Türkiye’de söz konusu alana katkı sağlayan çalışmalar ile tercümelere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, denizcilik, Ortaçağ, Türkler, Müslüman devletler

ABSTRACT

The study of Turkish maritime history in the Middle Ages, which is thought by some historians to have begun in 395 when the Roman Empire was divided into East and West and ended with the conquest of Constantinople on May 29, 1453, began in the republican era and the number of studies on both Turkish and Islamic maritime history has continued to increase gradually over time. However, unfortunately, due to the difficulties of conducting academic research in this field, there is a paucity of scientific studies on medieval maritime history. In this article, the maritime activities of the Turkish and Islamic states in the Middle Ages, which are important in political, military, and economic contexts, and the events that took place at sea are discussed and evaluated, and the studies and translations that contributed to the field in Türkiye in the 100 years, namely from 1923 to 2023, are included.

Keywords: Türkiye, maritime, Middle Ages, Turks, Muslim states

Extended Abstract

History shows us that any state with ambitions to establish global dominance attached importance to maritime activities. Maritime activities, which contribute to the economic structure of a state and are undeniably important in defense, have been part of every era and will continue to be so in the future. Indeed, ships once sought out new routes, and these routes led to further discoveries. Thus, a comprehensive perception of the world as a whole geography became possible due to maritime activities.

Engaging with maritime history involves examining the interaction of humans with the seas and the activities taking place on them. This field of study focuses on understanding the overseas voyages conducted by humanity and the various interactions with the world's main seaways. After all, maritime topics encompass a multitude of subjects: Political struggles over water geographies, naval battles, naval organization and crew, shipyards, weaponry and equipment, ship design and construction, types of vessels, explorations in overseas regions, maritime trade, coastal settlements, lighthouses, the social history of passengers and communities related to the sea, and cartography are all areas of study under the umbrella of maritime history.

The Mediterranean Sea is connected to the Atlantic Ocean, with the continents of Europe to the north, Africa to the south, and Asia to the east, separated from the Atlantic Ocean by Gibraltar, from the Sea of Marmara by the Dardanelles, and from the Red Sea by the Suez Canal. The Aegean Sea connects to the Mediterranean Sea between the Balkan and Anatolian peninsulas and is known as the Sea of Islands. The Red Sea is an extension of the Indian Ocean located between the Arabian Peninsula and Africa. The Caspian Sea is the largest inland water basin, also described as the world's largest lake. Finally, the Black Sea extends from the Balkan and Anatolian peninsulas to the Caucasus and also witnessed political, military, and commercial activities.

Among them, the Mediterranean Sea stands out as the primary maritime region where Turkic and Islamic states asserted their influence and engaged in various commercial activities. This body of water, with an area exceeding 2.5 million square kilometers, is the largest inland sea in the world, and no other sea can extend as widely between land masses. On that note, this study focuses on the maritime activities during the medieval Mediterranean era, particularly after the emergence of Islam, in the period of the Raşhīdūn Caliphate and subsequently, when Muslim states were established in the Near East, al-Maghrib, and the Iberian Peninsula.

When the Muslim Arabs successively conquered the coastal cities of the Mediterranean, they progressed step by step in the field of navigation by taking advantage of and imitating

the naval officers in the places they conquered. In this way, they improved the Byzantine navy and its strength in the Mediterranean significantly. By using the best shipyards, shipbuilding materials, and non-Muslims with naval knowledge in the lands they conquered, Muslim rulers quickly created a successful naval force. However, the success of the Muslims in the early period was more than the achievements of a well-grounded institutional structure; it was the result of the Muslim conquerors' desire to preserve the lands they subjugated on the one hand and to wage *djihad* with the Islamic faith on the other. Indeed, Muslim states in the abovementioned areas established and expanded a vast trade network in parts of Asia, Africa, and Europe. Especially between the eighth and thirteenth centuries, maritime trade connected many territories from the Mediterranean to the Indian Ocean. Islamic geography and navigation sciences also developed considerably during this period.

The following can be said regarding the commencement and evolution of Turkic maritime activity. It is an established historical fact that the Turks, who engaged in animal husbandry and accepted nomadism as a way of life, stayed away from the seas for centuries. The Turks, who lived their lives on the banks of rivers and lakes in the steppes, only encountered the seas in the post-Islamic era. It should not be forgotten that this was a relatively new experience in the long history of the Turkish nation. Therefore, seafaring may have been the last qualification of the Turks in the arena of nations. The Turks felt the necessity to engage in marine operations as soon as they began to settle in Anatolian territories bordered by the seas on three sides, and thus, the process of developing Turkish seafaring began. The first known admiral of the Turks of Asia Minor was Çaka (Chaka/Tzachas) Beg. His activities on the seas are covered more extensively in works that were published in Türkiye. The naval activities of the Salđjuks of Rüm (Türkiye) are studied more thoroughly in Türkiye than the nautical operations of other Muslim states during the Middle Ages. With the loss of 'Akkā in 1291, the political end of Crusader control in the Near East in the late thirteenth century resulted in a resurgence of Muslim influence in the eastern Mediterranean and the Aegean. Throughout the fourteenth century, Europeans sent new Crusader fleets to Anatolian and Egyptian coasts in the Aegean and Mediterranean waters. In such a period, the Anatolian principalities acted according to the geographical conditions of their regions, and the principalities located by the sea were particularly closely involved in maritime activities and built fleets. Given the possibility of being attacked not just from land but also from the sea, these principalities worked hard to build a strong navy.

Therefore, there is an evident need for well-equipped and diligent young researchers to conduct scientific studies in almost every field of maritime studies, including the raw materials used in shipbuilding, shipyards, ship types, equipment used in naval battles, ports, tactics used in warfare, trade on the seas, routes in water geography, fleet ceremonies, and dominance in islands. This situation will be more clearly understood when we look at

the number of states or emirates established in the Near East, the al-Maghrib, the Iberian Peninsula, and the Mediterranean basin, and engaged in maritime activities.

Finally, in the framework of those that could be identified, the books, theses, articles, and translated works concerning the maritime history of Turkish and Islamic states related to the Middle Ages that appeared within the borders of Türkiye from October 29, 1923, when the Republic was proclaimed, to 2023 are listed in this study.

Giriş

Denizcilik faaliyetlerinin insanlık tarihi kadar eski olduğunu söylemek mümkündür. Çok eski dönemlerden itibaren insanoğlunun iptidai deniz vasıtalarıyla bir yerden başka bir yere gidip geldiği bilinmektedir. Başlangıçta denizlerden yiyecek ve ticarî amaçlarla faydalanan toplumlar bu vesile ile ticaret gemilerinin oluşması ve gelişmesine katkı sunarlarken, askerî amaçla gemi inşâsının tekâmülü de zaman içinde şekillenmeye başlamıştır.

Denizcilik tarihiyle ilgili konularda çalışmak, bir anlamda insanların denizlerle olan etkileşiminin ve denizlerdeki faaliyetlerinin incelenmesi demektir. Nitekim bu saha, insanoğlunun gerçekleştirdiği deniz aşırı seferler ve dünyanın başlıca su yollarıyla olan çeşitli ilişkilerini anlamayı gerektirir. Zira su coğrafyasındaki siyasî mücadeleler, deniz muharebeleri, donanma teşkilâtı ve mürettebatı, tersaneler, kullanılan silâhlar ve teçhizat, uygulanan harp taktikleri, gemi tasarımı ve inşâsı, gemi çeşitleri, deniz aşırı bölgelerde gerçekleştirilen keşifler, ticaret, sahil beldeleri, deniz fenerleri, seyahatler ve denizle ilgili toplulukların sosyal tarihi yanında kartografya da denizcilik tarihinin çalışma alanı içinde yer almaktadır.

Ortaçağ'da Türk ve İslâm devletleri; Atlas Okyanusu'na bağlı olan ve kuzeyinde Avrupa, güneyinde Afrika, doğusunda Asya kıtaları bulunan, Cebelitârik ile Atlas Okyanusu'ndan, Çanakkale Boğazı ile Marmara Denizi'nden, Süveyş Kanalı ile Kızıldeniz'den ayrılan *Akdeniz*; Adalar Denizi olarak bilinen Balkan ve Anadolu yarımadaları arasında Akdeniz'e bağlı *Ege*; Hint Okyanusu'nun bir uzantısı olup Arabistan Yarımadası ile Afrika kıtası arasında bulunan *Kızıldeniz*¹; dünyanın en büyük gölü veya eksiksiz bir deniz olarak tavsif

1 Klasik Batı kaynaklarında Grekçe *Erythra thalassa* ve Latince *Erythraeum / Rubrum mare* [*kırmızı deniz*] şeklinde geçen ve İngilizceye *Red Sea*, Arapçaya *el-Bahru'l-Ahmer* olarak tercüme edilen Kızıldeniz, adını kıyılarındaki kiremit rengi topraklarla kırmızı mercan kayalarının yansıması sebebiyle suyunun kızıla yakın görünmesinden alır. Ayrıca Süveyş Körfezi'nin kuzey ucundaki Kulzüm şehriden dolayı *Bahri'l-Kulzüm* ve halk arasında şap denilen mercan kayalıklarının bulunması sebebiyle de *Şap Denizi* adlarıyla tanınır. Kızıldeniz'in tarihten bugüne uzanan önemi, hac yolları ve Avrupa-Hindistan-Uzakdoğu ticaret yolu üzerinde olmasındandır. Süveyş Kanalı açılmadan önce Hint Okyanusu'ndan gelen gemiler Aden'den sonra Cidde, Yenbu' (Câr), Hudeyde ve Masavva' gibi limanlara uğrar, daha sonra da Süveyş veya Akabe körfezlerine yönelirlerdi; Akdeniz limanlarına ulaşacak mallar ise kervanlarla buralara taşınırdı. Vasco da Gama'nın 1497'de Afrika'nın güneyinden dolaşarak Hindistan'a ulaşması, Kızıldeniz hâkimiyetinin ve dolayısıyla pek çok şeyin değişmesine yol açtı. Tafsilatlı malumat için bkz. Mustafa Bilge, "Kızıldeniz", *DİA*, XXV, 557-558.

edilen en büyük iç su havzası *Bahrü'l-Hazar*² ile Balkan ve Anadolu yarımadalarıyla Kafkasya'ya kadar uzanan *Karadeniz*'de³ siyasi, askerî ve ticarî faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ortaçağ'da ticaret, hâkimiyet mücadelesi ve seyahatlerin gerçekleştirildiği diğer su alanları ise okyanuslar⁴, körfezler⁵, nehirler⁶ ve göller idi.

Türk ve İslâm devletlerinin en çok mücadele verdikleri ve muhtelif ticarî faaliyetler gerçekleştirdikleri su havzası hiç şüphesiz Akdeniz'dir. Dünyanın en büyük iç denizi olan ve yüzölçümü 2,5 milyon km²'yi geçen mezkûr su havzası kadar yeryüzünde karalar arasında sokulabilen başka bir deniz yoktur. Akdeniz'in bazı İslâm tarih ve coğrafya kaynaklarında, Batı dillerinde kullanılan Latince *Mediterraneum Mare* (karalar arasındaki deniz) ve

- 2 Müslümanlar İran'ı fethetmeden önce mezkûr su coğrafyasının etrafında oturan iki kavmin ülkelerinden dolayı Kaspia [Caspia] veya Hyrcania [Hyrcanium] adı verilen Hazar Denizi [Caspia Mare / Hyrcanium Mare] hakkında pek az şey biliyorlardı; Grekler ise Hazar Denizi'nin varlığından Karadeniz kolonilerinde bulunan tacirler vasıtasıyla haberdar oldular. VIII. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar Hazar Denizi, Müslüman devletlerin kuzey sınırının bir bölümünü oluşturuyordu. Bu dönemde Hazar Denizi'ndeki limanlardan gerçekleştirilen ticarî faaliyetlerde büyük bir canlılık yaşandı. Moğol istilâsı ve Altın Orda Devleti'nin İslâmiyet'i kabul etmesiyle deniz ticaretinde önemli bir büyüme yaşayan Hazar bölgesi ve denizi Avrupa'nın Karadeniz üzerinden Orta Asya'ya ve Hindistan'a giden büyük ticaret hattının mühim bir bağlantısı hâline geldi. Altın Orda'nın Aşağı Volga üzerindeki başşehirine atfla bu denize Saray veya Bakü denildiği de bilinmektedir. Timur'un 798'de (1395-1396) Astarhan ve Saray'ı ele geçirmesi ise Hazar deniz ticaretine ağır bir darbe vurmuştur. Geniş bilgi için bkz. Xavier de Planhol, "Hazar (Tarih)", *DİA*, XVII, 109-111.
- 3 Eskiçağ'da *Pontos Euxeinos* [*Misafirperver / Konusever deniz*] olarak bilinen söz konusu su coğrafyası Anadolu'daki Türk hâkimiyetinden itibaren Karadeniz adıyla anılmaya başlanmıştır. Bu isim kara kelimesinin "siyah" anlamında tercüme edilmesiyle İngilizcede Black Sea, Arapçada ise el-Bahrü'l-esved şekillerinde yer almıştır. Orijinalinde adın başındaki kara kelimesi, eski Türk dilinde renklerin aynı zamanda yön ifade etmeleri sebebiyle "kuzey" anlamındadır. 370'lerden itibaren Hun Türkleri Kuzey Karadeniz bozkırlarına yerleştiler. VI. yüzyılın sonlarında ise Slavlar Karadeniz kıyılarına ulaştılar. Aynı sırada bu bozkırlarda Avarlar da etkili oldular. Karadeniz'in güney sahilleri Bizans İmparatorluğu'nun idaresi altında iken VI-X. yüzyıllarda Hazarlar, Kırım'dan Kafkasya'ya kadar olan kesimi ellerinde bulundurdular. Bu dönemde Karadeniz, ticarî münasebetler ağı içerisinde Baltık sahilleriyle Akdeniz dünyasını irtibatlandıran önemli bir mevki kazandı. Bu ticarî canlılık içinde Bizans İmparatorluğu'nun başşehri olan İstanbul (Konstantinopolis), Karadeniz'in Akdeniz'e açılan kesiminde ana antrepo hâline geldi. XI. yüzyıldan sonra ve özellikle XII. [hatta XIII.] yüzyılda Karadeniz hem kuzeyden hem de güneyden gelen çeşitli Türk kavimlerinin yerleştiği bir saha oldu. 1260'lı yıllardan itibaren Latin tacirler, özellikle Cenovalılar [daha sonra da Venedikliler] Karadeniz'de ön plana çıktılar. XIV. yüzyılın sonlarında Timur, 1241'de tesis edilen Altın Orda Devleti'ne son verip Karadeniz'in kuzey kesimlerine hâkim olduğu gibi Osmanlıları da mağlûp ederek Karadeniz sahillerindeki Türk beylerini kendisine tâbi kıldı. Geniş bilgi için bkz. Metin Tuncel, "Karadeniz", *DİA*, XXIV, 385-386; "Karadeniz (Tarih)", (heyet), *DİA*, XXIV, 386-388.
- 4 Bilhassa Hint Okyanusu. Hint Okyanusu kuzeyde Asya, batıda Afrika ve Arabistan Yarımadası, doğuda Malay Yarımadası, Sunda Adaları ve Okyanusya ile çevrili Pasifik (Büyük) ve Atlas Okyanusu'ndan sonra dünyanın üçüncü büyük okyanusudur. Genel olarak İslâmiyet ile birlikte Müslümanlar Hint Okyanusu ile uzun ve geleneksel bir ilişki içinde olmuşlardır. Tarihi kayıtlarda açıkça tacir olarak görülen Müslümanlar, mezkûr su coğrafyasıyla kültürel etkileşimde bulunmuşlar ve ticaret yapmışlardır. Ortaçağ'ın en büyük seyyahlarından İbn Battûta'nın (ö. 770/1368-1369) kayıtları bu noktada okuyucuları oldukça aydınlatmaktadır.
- 5 Özellikle Arabistan Yarımadası'nın doğusu ile İran'ın güneybatı arasında kalan Hint Okyanusu'na bağlı Basra Körfezi. Araplar tarafından bu yer *el-Halîcü'l-Arabî*, İranlılar tarafından *Halîc-i Fârisî* ve bölgede bir dönem hâkimiyet tesis eden Osmanlılar ise bu körfezi Basra olarak adlandırmıştır.
- 6 Hususiyetle Mısır'ın hayat kaynağı olan ve hatta büyüklüğü sebebiyle deniz olarak da adlandırılan Nil, Türkiye topraklarından doğup Irak'ta Dicle ile birleştikten sonra denize vasıl olan Fırat ve yine Türkiye topraklarından doğup Irak'ta denize ulaşan Dicle nehirleri.

Internum Mare (iç deniz) adlarıyla aynı manaya gelen *el-Bahrü'l-mutavassıt* ve *el-Bahrü'd-dâhilî* gibi isimlerle zikredilmiş olduğu görülmekte ise de bu tabirlerin yerleşmediği anlaşılmaktadır. Bugünkü Arapçada *el-Bahrü'l-ebıyaz el-mutavassıt* denilen Akdeniz, tarih boyunca Müslümanlar tarafından daha çok *Bahrü'r-Rûm* (*Romalılar Denizi*) ve kıyısında yer alan kara parçalarına nisbetle de *Bahrü'l-Endelüs*, *Bahrü'l-Mağrib*, *Bahrü'l-İfrıkiyye*, *Bahrü'l-İskenderiyye*, *Bahrü'ş-Şam*, *Bahrü'l-Kostantiniyye* ve *Bahrü'l-İfrec* gibi adlarla anılmıştır⁷.

Bu çalışmada İslâmiyet'in zuhurundan sonra, Hulefâ-yi Râşidîn devrinde ve akabinde Yakın Doğu, Mağrib ve İber Yarımadası'nda kurulan Müslüman devletlerin hüküm sürdüğü dönemlerde, Ortaçağ Akdenizi'nde yürütülen bahri faaliyetler ile denizciliğe dair birtakım hususlar ele alındıktan sonra Türk devlet ve beyliklerinin ilgili havzada düzenlediği seferler ve harekâtlar yanında *karalar arasındaki denizde* gerçekleştirilen ticaret hakkındaki en temel noktalar değerlendirilecektir.

1) Yakın Doğu, Mağrib, İber Yarımadası ve Akdeniz'deki Adalarda Hüküm Süren İslâm Devletleri & Emîrliklerinin Denizcilik Faaliyetleri

Kadim zamanlardan beri etrafında en fazla devletin kurulduğu su coğrafyalarından biri Akdeniz'di ve İslâmiyet'in doğuşu esnasında söz konusu havzada üstünlük sağlamış en büyük kuvvet Bizans İmparatorluğu'ydu. Müslümanların VII. asrın ortalarına doğru Suriye ve Filistin topraklarını ele geçirmesi ve Amr b. Âs'ın (ö. 43/664) Mısır'ı fethi gibi hadiseler üzerine İslâm dünyası ilk defa Akdeniz ile karşılaşmış oldu. Nitekim İslâm denizciliğinin başlamasıyla iç havzada yaşananları beş döneme ayırmak mümkün görünmektedir:

- 1) 641-752: Müslüman Akınları
- 2) 752-827: Bizans Hâkimiyeti
- 3) 827-960: İslâm Hâkimiyeti
- 4) 960-1043: Dönüşüm Çağı
- 5) 1043-1100: Batı'nın Hâkimiyeti

Hız. Osman (23-35/644-656) devrinde Kıbrıs, Sicilya, Rodos, Ervâd'a (Cyzikus) başarılı harekâtlar düzenlendi. Yine aynı halife döneminde Mısır Valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh (ö. 36/656-657) kumandasındaki İslâm donanması bu defa Fenike/Finike açıklarında Zâtüssavârî (*Direkler Savaşı*) adı verilen muharebede Bizans donanmasını hezimetle uğrattı (34/654-655).

7 Metin Tuncel, "Akdeniz (Coğrafya)", *DİA*, II, 229; İdris Bostan, "Akdeniz (Tarih)", *DİA*, II, 231.

Emevîler Devleti’nin (41-132/661-750) ilk halifesi Muâviye (40-60/661-680) zamanında 49’da (669) karadan ve denizden İstanbul kuşatması gerçekleştirildi. Daha sonra yine aynı dönemde Kyzikos (Kapıdağ) Yarımadası’ndan başlatılan akınlarla İstanbul dört yıl süreyle abluka altına alındı (54-58/674-678). Abdülmelik b. Mervân (65-86/685-705) devrinde ise donanma daha da güçlü hâle geldi. Emevî Halifesi, o sırada Kuzey Afrika ve Mağrib Valisi olan Mûsâ b. Nusayr’a (ö. 98/717) Mısırlı 1.000 gemi ustası göndererek bir deniz üssü kurmasını emretti. Mûsâ b. Nusayr donanma üssü olarak Kartaca yerine Tunus Gölü kıyısındaki Tunus şehrini tercih etti. Daha güvenli bir bölgede olduğunu düşünen Mûsâ b. Nusayr yeni tersanede 100 savaş gemisi inşa etmek üzere derhâl harekete geçti. 84 (703-704) yılında bu yeni donanma Akdeniz’de zaten aktif durumda bulunan Emevî filosuna dâhil oldu. Böylece Kuzey Afrika üçüncü bir donanma merkezi olarak, daha eski Arap filo üsleri olan Suriye ve Mısır donanma merkezlerine katıldı.

Mûsâ b. Nusayr büyük bir Arap-Berberî kuvveti ile Cebelitârik Boğazı’na geldiği zaman, karşısında Afrika’dan denizle ayrılan İspanya’yı buldu. Zayıf durumdaki Vizigotların elinde bulunan İber Yarımadası, bir komutan için fethi kolay bir bölge olmasına rağmen Mûsâ b. Nusayr önce tereddüt etti. Zira filosu o sırada Sardinya ile Sicilya’daki Bizanslılara karşı teyakkuz hâlindeydi. Eldeki gemilerin sayısı yalnızca dördtü ve bunlar daha sonra Müslümanların eline geçen Sebte Valisi Kont Julianus’a (Julian)⁸ ait gemilerdi. Mûsâ’nın yaverlerinden biri olan Târik b. Ziyâd (ö. 102/720) burada kritik bir karar alarak kalan bu dört gemiyle dar boğazı geçip, daha sonraları kendi ismiyle adlandırılan Cebelitârik (*Calpe/Gibraltar*) eteklerine ayak bastı. Onun bu hızlı geçişi ise Mûsâ’nın 5.000 kişilik ek kuvvet göndermesini sağladı. Mûsâ b. Nusayr esas ordusu ile boğazı geçerken Târik b. Ziyâd’ın zaferlerinin haberi kendisine ulaştı. Bu noktadan sonra, İber Yarımadası’ndaki ilerleyiş tamamen Mısır ve Suriye fetihlerinde olduğu gibi geleneksel bir kara operasyonu idi (92/711).

98 (717) yılı itibarıyla, Araplar yalnızca bütün İspanya’yı fethetmiş değillerdi, aynı zamanda Pirene Dağlarının öteki tarafına geçip Vizigotlara ait Arbûne’yi (Narbonne) de topraklarına katmışlardı. Sicilya’nın karşısındaki Kuzey Afrika bölgesini muhafaza eden filonun dolaylı yardımı dışında, İspanya’nın ele geçirilmesi Mûsâ b. Nusayr ve Târik b. Ziyâd tarafından herhangi bir donanma kuvvetinden istifade edilmeksizin gerçekleştirilmişti. Bu fetih Müslümanlar için inanılmaz derecede önemliydi. Zira Müslüman Araplar iç karışıklıklarla mücadele eden Bizans’ın filo hatlarını yıkarak Kuzey Afrika savunmalarını aşip İspanya’dan Güney Fransa’ya geçebilmişlerdi. İslâm artık Rhône Nehri’nden İfrîkiye sahillerine, oradan da Doğu Akdeniz kıyısındaki Kilikya’ya kadar Akdeniz’in üçte ikisinde bir hilâl şeklinde yerleşmişti. Nitekim VIII. asrın başında İspanya’ya geçen İslâm orduları Akdeniz’in doğu ve güneyini ellerinde tuttıkları gibi kuzeyinde de faaliyet göstermeye

8 İsmail Hakkı Atçeken, “Septe (Ceuta) Kontu Julianus ve Endülüs’ün Fethinde Müslümanlara Yardımlarıyla İlgili Tartışmalar”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI/16 (2003), s. 29-51.

başladılar. Böylece Akdeniz'in kuzeybatısına ulaşan İslâm kuvvetleri dolayısıyla bölgede siyasi-askeri denge tamamen değişmiş oldu.

Emevî tahtına geçen Süleyman b. Abdülmelik (96-99/715-717) devrinde ise sabık halifenin gerçekleştiremediği İstanbul seferi, bir hedef olarak hâlen büyük önem arz ediyordu. Bu arzu doğrultusunda Ömer b. Hübeire (ö. 110/728) kumandasındaki İslâm donanması ile Mesleme b. Abdülmelik (ö. 121/739 [?]) kumandasındaki kara ordusu İstanbul'u karadan ve denizden abluka altına almasına rağmen Bizans İmparatorluğu Emevî filosunu bir kere daha başarısızlığa uğrattı (99/717).

130 (747) yılında son Emevî Halifesi II. Mervân b. Muhammed (127-132/744-750) döneminde Kıbrıs'ın Kerameia Limanı açıklarında Bizans ve Emevî donanmaları arasında büyük bir deniz savaşı meydana geldi ve bu harp, Akdeniz'deki Emevî-Bizans rekabetine son verdi. Nitekim 1.000 gemiden müteşekkil Bizans filosu dönemin en tesirli silâhlarından biri olan Grek Ateşi'ni de kullanarak Emevî filosunu ağır bir yenilgiye uğrattı.

Emevîler devrinin başlangıcından inkırazına kadar geçen süre zarfında, Bizans donanmasının Akdeniz'in doğu havzasındaki zayıflığından istifade eden Müslümanların İstanbul'a ve stratejik öneme sahip Ege ve Akdeniz'deki adalara bir dizi deniz harekâtı düzenlediğini, bununla birlikte İslâm filosunun ortaya çıkmasından sonra Akdeniz'in Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında paylaşılmayan bir deniz olarak kaldığını ve iki tarafın da bu denize *Mare Nostrum* (*Bizim Denizimiz*) olarak bakmadıklarını ifade etmek gerekir.

Emevî Devleti'nin yıkılışından sonra İslâm dünyasındaki liderlik, Akdeniz'in kıyısındaki Suriye ve Mısır'dan Batı Asya'nın iç kesimlerine doğru geçmeye başlamıştı. Akdeniz'e ve batıya yönelmektense Asya ve Hint Okyanusu'na bakan İran felsefesi ve kültürünün etkisindeki Abbâsî Hilâfeti'ne (132-656/750-1258) karşı Bizans İmparatorluğu, hemen hemen yarım asır boyunca, bütün Akdeniz'de tek etkili donanma gücü olacaktı. Zira Mısır ve Kuzey Afrika'daki bahrî güçler de bu yarım yüzyıllık dönem içerisinde yalnızca zayıf deniz kuvvetleri olarak varlığını sürdürmüştü. Sicilya, Girit, Sardinya, Kıbrıs ve hatta Balear Adalarını muhafaza etmek Bizans İmparatorluğu açısından Doğu-Batı ticaret noktasındaki çok önemli stratejik boğazları korumak adına ehemmiyet arz ediyordu. Bizans filo gücünün bulunmadığı iki bölge vardı: Suriye ve Endülüs. Bu iki bölgede ise deniz güçleri sadece yerel alanlarda organize olabiliyorlardı.

Bizanslılar için Orta ve Doğu Akdeniz'deki üstünlük IX. yüzyıl ile beraber sona ermiş görünmektedir. İç çekişmeler sebebiyle imparatorluğun Sicilya'daki ve Ege'deki bölgesel donanma kuvvetinin ciddi anlamda zayıfladığı bir zamanda Müslümanların lehine Akdeniz'de iki gelişme oldu:

a) 198 (814) senesinde Endülüs'te 10.000 kadar Endülüslü Müslüman muhacirden oluşan bir grup, Endülüs hükümdarı I. Hakem (180-206/796-822) tarafından Kurtuba'da

ayaklandıkları için sürülünce kendilerine yer bulmak için denize açılmışlardı. Mısır'a vardıklarında ise ne Bizans ne de Abbâsiler onlar açısından bir engel teşkil etti. Ancak daha sonra mezkûr grup bu defa Abbâsiler tarafından İskenderiye'den de sürülünce Bizans'ın içinde bulunduğu güçsüz durumdan faydalanarak Ebû Hafs Ömer b. Şuayb el-Bellûtî (ö. 240-241/855) kumandasında 212 (827)⁹ yılında Girit'e çıkarma gerçekleştirildi. Bizans'a ait bu stratejik ada hızlıca ele geçirilip Kandiye (*Rabazulhandak*) şehri kuruldu ve burada önemli bir tersane inşâ edildi. Merkezi burası olmak kaydıyla Endülüslü Müslümanlar neredeyse 150 yıl boyunca Ege'de çeşitli korsanlık faaliyetlerinde bulundular.

b) Akdeniz'in batısında ise bir başka mühim hadise tarihteki yerini alıyordu. Kuzey Afrika'da buldukları bölgenin çevresinde etkin faaliyet gösteren Ağlebîler (184-297/800-909) I. Ziyâdetullah (201-223/817-838) devrinde Esed b. Furât (ö. 213/828) komutasında Akdeniz'in en büyük adası Sicilya'ya bir harekât başlattılar (212/827). Ağlebîler öncelikle Sicilya'nın güneyindeki Mâzer'e hâkim olup buradan başkent Sarakûse üzerine yürüdüler ve adanın fethine giriştiler. Bizans İmparatorluğu her ne kadar bazı önemli deniz kuvveti merkezlerini kontrolü altında tutmaya devam edip hem Doğu hem de Batı'da Müslüman düşmanlarına karşı yaptığı mücadeleyi sürdürse de Ağlebîlerin Sicilya'yı fethini ancak 289 (902) yılına kadar geciktirebildi.

Bu dönemde yukarıda zikredilen iki adanın kaybı Bizans'ın Akdeniz'deki hâkimiyetine son verdiği gibi Müslümanların *Orta Deniz*'deki yeni egemenliği başlamıştı.

Endülüs Emevîlerinin denizcilik yönünden zayıflığı ise IX. yüzyılda gerçekleşen Norman akınlarına karşı İber Yarımadası'nın hazırlıksızlığında en iyi şekilde görülebilir. Bu süreçte Vikingler önce 54 gemiyle Lizbon'a (Üşbüne) hücum ettiler; daha sonra 26 başka geminin eklenmesiyle Sevilla (İşbiliye) ve Nakûr'u 229 (844) yılında talan ettiler. 245'te (859) ise tekrar Vikingler tarafından Endülüs'e daha da büyük bir saldırı düzenlendi. Vikinglerin gemileri aynı sene yine Endülüs'te görünmüştü, dehşet verici bir hücumla Cezîretülhadrâ (Algeciras) ve Nakûr'u talan ettikten sonra Vikingler yeniden Akdeniz'e doğru yelken açtılar. Bu büyük saldırı Endülüs hükümdarlarını bir süreliğine tedirgin etmiş olabilir; ancak bu hücumların, kendilerine ait organize olmuş bir donanma gücü kurulmasıyla sonuçlanmamış¹⁰ olduğunu görmek gerçekten de ilginçtir. Yine de bu dönemde Endülüs deniz gücü her nasılsa Mayorka Adası'nı ve Balear Adalarını ele geçirmiş; Güney Fransa sahillerine, Sardinya ve Korsika'ya seferler düzenlemiştir.

Batı'da bütün bu gelişmeler yaşanırken diğer yandan Mısır ve Suriye'de hüküm süren ilk Türk-İslâm hânedanı Tolunoğullarının (254-292/868-905) müessisi ve hatta ülkesinin sınırlarını Hicaz'a kadar genişleten Buhara asıllı bir Türk'ün oğlu Ahmed b. Tolun (254-

9 Tarih konusunda ihtilâf bulunmaktadır.

10 Vikingler İber Yarımadası'na Endülüs Emevî Devleti'nin halifeleri III. Abdurrahman devrinde 333'te (944) ve II. Hakem (350-366/961-976) zamanında 355 (966) ve 360 (970) yıllarında yeniden hücum etmişlerdir.

270/868-884) kumandasında Mısır filosu yeniden güçlendirildi, Müslümanlara ait tersanelerden en gelişmiş Fustat Tersanesi tekrar inşâ edildi ve Tarsus'ta büyük bir donanma oluşturuldu. Ancak Müslümanlara ait Kilikya bölgesi üzerinde belli aralıklarla hâkimiyet kuran Tolunoğulları Devleti, kıskırtmaların etkisi altında kalan Halife Müktefi-Billâh (289-295/902-908) döneminde inkıza uğradı. Netice itibarıyla Tolunoğulları Devleti'nin ortadan kaldırılmasıyla Mısır ve Suriye bir kere daha Abbâsilerin hâkimiyetine geçti. Böylece hilâfet yeniden Akdeniz'e komşu oldu.

Tolunoğulları Devleti'ne son verilmesiyle hem Tarsus hem de Suriye kıyılarının denizcilik gücü tekrar bütünleşti. O sıralarda Mısır'dan, Trablus'tan ve Suriye'nin diğer kıyı kentlerinden müteşekkil birliklerle harekete geçen Trabluslu Leo (*Gulâm Zîrâfe*) Bizans İmparatorluğu'nun ikinci şehri olan Selânik'e büyük bir saldırı gerçekleştirdi. Sefer tam anlamıyla başarılı oldu ve şehrin yerlilerinden 22.000 kişi esir olarak İslâm topraklarına götürüldü (291/904).

Yaşanan gelişmeler gösteriyor ki IX. yüzyılda Bizanslılar ile İslâm devletleri arasındaki dengeler değişmiş, Müslüman Arapların denizlerdeki başarıları hatırı sayılır bir anlam ifade etmeye başlamış ve gittikçe kara savaşlarıyla mukayese edilebilecek bir düzeye gelmiştir. Bununla birlikte X. asrın başından itibaren Fâtımî Devleti'nin (297-567/909-1171) ortaya çıkması ile Müslümanların deniz gücü düşmanları nezdinde ciddi bir tehdit oluşturacak boyutta ilerlemiştir.

Kuzey Afrika'ya hâkim olan Fâtımîler, Akdeniz'deki mücadelede denizciliğin önemini kavrayarak müstahkem limanlar inşâ ettiler ve bu maksatla kurdukları Mehdiye şehrini de bir deniz üssü hâline getirip Sardinya ve Korsika üzerine düzenledikleri başarılı seferlerle bilhassa Batı Akdeniz'de hâkimiyeti ellerine geçirdiler. Sicilya Adası ise Fâtımî Hilâfeti zamanında özellikle Güney İtalya topraklarına yapılan akınlarda bir deniz üssü olarak kullanıldı.

Şîi Fâtımîlerin hemen karşısında, Kurtuba'da Endülüs Emevî Devleti'nin tahtına 21 yaşında çıkan III. Abdurrahman döneminde (300-350/912-961) Endülüs'ün denizcilik alanında gelişmesinin sebebi III. Abdurrahman'ın Kuzey Afrika'daki Fâtımîlerin, Endülüs Emevîleri hakkında müspet bir kanaate sahip olmadıklarından katî surette emin olmasıydı. III. Abdurrahman'a göre bâtil olan Şîi inançları ile Fâtımîler, İspanya'daki Endülüs Emevî hânedanının güvenliği için bir tehditti. Bu endişeler doğrultusunda III. Abdurrahman, ilk önce Cezîretülhadrâ'ya bizzat gitti (302/914-915). Burada filosunu takviye etmek, İspanya'nın güney kıyıları boyunca savunma hattını düzenlemek için çeşitli tedbirler aldığı gibi yeni gemilerin inşâ edilmesi emrini verdi. 314'te (926-927) bir Endülüs filosu Melile'ye çıktı ve buradaki küçük liman bir deniz üssüne dönüştürüldü. 2 Zilhicce 316 (16 Ocak 929) tarihinde ise III. Abdurrahman olağanüstü bir hamle yaptı. *Nâsır-Lidinillâh* ve *Emîrû'l-Mü'minîn*

unvanlarını alarak kendisini halife ilân etti. Böylece İslâm dünyasında üç tane hilâfet ortaya çıkmış oldu:

- a) Bağdat'ta Abbâsî Hilâfeti,
- b) Kuzey Afrika'da Fâtımî Hilâfeti,
- c) İspanya'da Endülüs Emevî Hilâfeti.

Bu yeni durum tüm İslâm dünyasını etkileyebilecek bir adım olmakla beraber hem halifelik kavramını zayıflatmış hem de o dönemde teoride de olsa ümmet anlayışına zarar vermiştir. Ayrıca böylesine bir vaziyetin denizcilik bağlamında da Akdeniz'deki faaliyetleri olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür. Zira bu süreç boyunca Akdeniz'deki İslâmî gücün üç ayrı deniz merkezi mevcuttu; bunlardan Endülüs Batı'da, Şîî Fâtımîler İfrîkiye'de ve Abbâsîler ise Doğu'da bulunmaktaydı ve bu üç deniz filosu birbirlerine karşı düşmanca saldırılar gerçekleştirmekteydi.

Nitekim Bizans'ın Yakın Doğu'daki Girit'i yaklaşık 150 yıl sonra ele geçirmesi özellikle Mısır'da ve tüm İslâm dünyasında yankı uyandırdı. Fergana hükümdar ailesine mensup olan Muhammed b. Tuğç'un (323-334/935-946) dedesinin Türk olmasından mütevellit Mısır'daki ikinci Türk-İslâm hânedanı addedilen; Mısır, Suriye ve Filistin'de hüküm süren İhşîdîlerin (323-358/935-969) o sıradaki valisi Ebü'l-Misk Kâfûr (ö. 357/968), yeni ilâve çalışmalarla deniz kuvvetlerini güçlendirmek istedi. Ancak alelacele yapılmış yeni Mısır gemileri denizlerde muzaffer olamadı ve filonun yeniden inşâ edilme teşebbüsünün başarısızlıkla neticelenmesinden Hristiyanları mesul tutan Müslüman halk gayrimüslimleri katletmeye başladı. Feremâ'da ortaya çıkan bir Bizans donanması ise Mısırlıların korkularına yenisini ekledi. 354 (965) yılında Tarsus ve 355'te (965-966) Kıbrıs'ı ele geçiren Bizans İmparatoru II. Nikephoros Phokas (963-970) Mısırlıları yine haklı çıkardı. 36 yelkenli gemiyi Kıbrıs'ta bulunduran Mısır donanması adadan tardedildi ve böylece Kıbrıs da Bizans hâkimiyetine geçti. İhşîdî filosu ise bu karşı ve kuvvetli hamlelerle yok olup Akdeniz'deki gücünü yitirdi. 10 yıl içinde Yakın Doğu'daki Müslümanların Girit, Tarsus, Mısır ile Suriye kıyılarındaki deniz kuvveti kaybolurken Batı Akdeniz'deki Fâtımîler, sanki Girit'in ve diğer yaşanan hezimetlerin intikamını alırcasına, Sicilya ve Güney İtalya'da ardı ardına Bizans İmparatorluğu'na karşı muzaffer oldular. Nitekim kazanılan zaferler sonrasında atalarından miras kalmış olan düşüncüyü gerçekleştirme arzusundaki Muiz-Lidîmillâh'ın (341-365/953-975) tek hedefi *Nil'in hediyesi olan bölgeye hâkim olma*tı!

Düzenlenen üç başarısız harekâtın akabinde 353 (969) senesinde Mısır coğrafyası Fâtımîler tarafından ele geçirildi. Hilâfet merkezinin buraya intikalinden sonra Bizans İmparatorluğu'nun Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerinin önlenmesi gayesiyle Fâtımîler Kahire, Dimyat ve İskenderiye gibi şehirlerdeki tersaneleri geliştirerek güçlü bir donanma meydana getirdiler.

Kuzey Afrika'da Şî Fâtımîler adına hüküm süren Zirîler (361-543/972-1148) ise çok kuvvetli bir filo oluşturamadılar. Bunun yanı sıra Fâtımîlerin Doğu'ya gelmesinden sonra Endülüs Emevî donanması da zayıfladı. XI. yüzyılın sonlarına doğru Batı Avrupalılar, Batı Akdeniz'in büyük kısmına hâkim olup Sicilya, Malta, Korsika, Sardinya adalarında ve Güney İtalya'da kalıcı bir şekilde yerleştiler. Ayrıca Balear Adalarına önemli ölçüde baskı uygulayacak durumdaydılar. Donanmaları Müslüman Afrika ve İspanya kıyılarına harekâtlar düzenliyordu. Franklar (*Haçlılar*) sayesinde Suriye-Filistin sahillerinde de aynı derecede etkindiler. Nitekim Venedik üzerinden Ege Denizi'ndeki, Yunanistan kıyılarındaki ve Güney Küçük Asya'daki Bizans sularının pek çoğu kontrol altında tutuluyordu. Akdeniz'deki önemli güzergâhlar da onların elindeydi ve stratejik bölgeleri kontrol ediyorlardı. Öyle ki Bizans İmparatorluğu ve İslâm devletlerinin çok uzun zamandır ellerinde tuttukları Akdeniz'deki uluslararası yollara egemen olmuşlardı. Özellikle Normanların Malta, Sicilya ve Güney İtalya'yı işgâl etmeleri sebebiyle Batılılar, Doğu ve Batı Akdeniz'de güven içerisinde seyrüsefer ediyorlardı. Norman, Venedikli, Pisalı, Cenovalı ve Fransız şövalyeler ile maceracılar, göçebe baskısından dolayı büyük oranda zayıflamış olan bölgelere ve halklara saldırıyorlardı. Dolayısıyla Batı Avrupa'nın I. Haçlı Seferi sebebiyle Akdeniz'e hâkim olduğu düşüncesi kifayetsizdir, çünkü dengelerin bu ölçüde değişmesi yalnızca uzun bir sürecin neticesinde mümkün olabilirdi. Nihayetinde Haçlı Seferlerinin başlamasıyla Filistin ve Suriye sahillerindeki Müslüman hâkimiyetine son verilirken, Batı'da ise Normanlar, Sicilya'dan sonra *Orta Deniz*'deki yakın diğer adaları da zapt ederek İfrîkiye sahillerine kadar uzandılar.

Fâtımîlerin son dönemlerine doğru donanması iyice zayıflamış, 10 savaş gemisine kadar düşmüştü. Şî Fâtımîlerden sonra Mısır'da kurulan Eyyûbîlerin (567-648/1171-1250) ilk hükümdarı Selâhaddin Eyyûbî (567-589/1171-1193) çok zayıf bir deniz gücü devralmıştı. Mısır gibi bir ülkede deniz kuvveti olmadan var olunamayacağını idrak eden Selâhaddin Eyyûbî; Kahire, İskenderiye ve Dimyat'taki tersaneleri yeniden işler hâle getirdi. İtalyan şehir devletleriyle yaptığı ticaret anlaşmalarında onların kendisine demir, zift ve kereste temin etmelerini şart koştu. 572'de (1176-1177) donanma ile ilgilenecek bir kurum olarak *Dîvânü'l-üstûl*'ü kurdu. 577 (1181-1182) senesinde bir ferman yayımlayarak valilere amiralin isteklerini yerine getirmelerini, filo için istediği personeli seçmesinde kendisine yardımcı olmalarını emretti. Nitekim bu dönemde Amiral Hüsâmeddin Lü'lü' kumandasındaki bir Eyyûbî filosu 578 (1182-1183) yılında Renaud de Chatillon'un Kızıldeniz'de giriştiği askerî harekâtı etkisiz bırakarak düşmanı bozguna uğrattı. Ancak sonraki süreçte Selâhaddin'in vefatı ve ölümünü müteakip mevcut iç karışıklıklar filonun ihmal edilmesine sebep oldu. Öyle ki V. Haçlı Seferi (1217-1221) ve VII. Frank Seferi (1248-1254) sırasında yalnızca geçici donanmadan istifade edildi; hatta filo mensuplarına hor gözle bakılır oldu.

Diğer yandan Mısır'da Eyyûbî ordusundaki azat edilmiş Türk asıllı emîrlere tarafından tesis edilen ve dönemin tarihçilerinin Türk Devleti (*ed-Devletü'l-Turkiyye*) olarak adlandırdığı

Memlûkler, Eyyübîlerin inkıza uğramasından Osmanlıların bölgede hâkimiyet kurduğu 1517 yılına kadar takriben üç asır Mısır ve Suriye'de hüküm sürmüş bir devlettir. Mezkûr bölgeler önce Bahrî Memlûkler (648-923/1250-1382), sonrasında ise Burcî Memlûkler (784-923/1382-1517) tarafından idare edilmişti. Bahrî Memlûklerin kökenleri dolayısıyla yöneticiler daha çok Türklerden oluşurken, Burcî Memlûkler zamanında Çerkesler devletin asıl unsurları hâline gelmişlerdir.

Eyyübîlerin son dönemleriyle Memlûklerin (648-923/1250-1517) ilk seneleri denizciliğin gerilediği yıllar olmuştu. *Dîvânü'l-üstûl* ilgâ edildiği gibi önceden *üstûlî* (*bahriyeli*) olmak bir iftihar vesilesi iken bu dönemde denizcilik hicap duyulacak bir vazife addedilmeye başlandı. Bu durum Memlûklerden el-Melikü'z-Zâhir Baybars'ın (658-676/1260-1277) tahta çıkışına kadar devam etti. Baybars bahriyeye ehemmiyet kazandırmaya çalıştı. Onun zamanında 669'da (1270) Filistin ve Suriye'de Haçlılara ait son kaleler ve şehirler zapt edilirken, Kıbrıs üzerine 17 gemiden oluşan bir filo gönderildi, fakat çıkan fırtına sebebiyle bu hareket başarısızlıkla neticelendi. Kendisinden sonra gelen hükümdarlar ise denizciliğe el-Melikü'z-Zâhir Baybars kadar önem vermediler. Bununla birlikte Doğu Akdeniz limanlarının art arda geri alınmasında, 690 (1291) yılında Akkâ'nın fethi ve Frankların bölgede son tutunma noktası olan Ervâd'dan tardedilmelerinde donanma büyük görevler üstlendi.

el-Melikü'l-Eşref Seyfeddin Barsbay (825-841/1422-1438) zamanında Kıbrıs Adası fethedilirken, el-Melikü'z-Zâhir Çakmak (842-857/1438-1453) devrinde Rodos'a seferler düzenlendi ve Doğu Akdeniz'de 12 Ada içindeki Meis alındı. Bütün bunlara rağmen ne Eyyübîler ne de Memlûkler Akdeniz'de Haçlılarla rekabet edebilecek büyük bir donanma meydana getirebildiler. Mısır ve Doğu Akdeniz'deki limanlar bu sebepten mütevellit denizden gerçekleştirilebilecek düşman hücumlarına mütemadiyen açık hâldeydi. Selâhaddin Eyyübî ve I. Baybars gibi güçlü hükümdarlar dahi Filistin ve Suriye sahil şehirlerindeki kaleleri düşmanların eline geçmemesi amacıyla tahrip ettirdiler.

Memlûk filosu Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nda da faaliyet gösterdi. Denizciliğe dair birçok eser vermiş olan büyük denizci İbn Mâcid'in (ö. XV. yüzyılın başları) vefat ettiği vakitte Vasco da Gama'nın (ö. 1524) Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki Cape Yarımadası'nın güneydeki uç noktası Ümitburnu Yolu'nu keşfetmesi Portekiz filolarının Müslüman gemi ve limanlarına hücum etmesine sebebiyet verdi.

Batı Akdeniz'de ise Endülüs Emevî Devleti'nin yıkılmasından sonra Berberî hânedanı Murâbitlar Devleti (448-541/1056-1147) Hristiyanlara karşı Kuzey Afrika, Endülüs ve Balear Adalarında hüküm sürdü. Murâbitlardan sonra ise Batı Akdeniz'in iki yakasına hâkim olan Muvahhidler (524-668/1130-1269) hânedanı Mağrib, İfrîkiye, Endülüs ve Balear Adalarını ele geçirdiler. Muvahhidlerin Endülüs'teki gücü kırıldığı zaman Batı Akdeniz'deki adalar da Hristiyanların eline geçti. Merînîler (592-869/1196-1465) zamanında ise bir dönem

Müslümanların deniz gücü Hristiyanlarınkine denk iken sonrasında bu denge İslâm devleti aleyhine bozuldu¹¹.

2) İslâm Denizciliğinin Kurumsallaşması

Bilâdü’ş-Şâm, Mısır, Mağrib, Endülüs ve *Orta Deniz*’deki bazı adalarda hüküm süren Müslüman devletlerin donanma yapısı ve denizciliğin kurumsallaşma süreci hakkında şunları söylemek mümkündür.

İlk dönemlerde İslâm devletinin nasıl organize edildiği, denizcilik icraatları için nasıl istihdam sağlandığı ve tersanelerin nasıl donatıldığını söylemek güçtür. Başlangıçta filo personelinin oluşturulan gemi ustalarının, seyir hususunda uzman kişilerin, mürettebatın büyük çoğunluğunu yerli Suriye-Filistin Rumları ve Mısır Kıptîlerinin oluşturduğu düşünülmektedir. İslâmiyetin yayılması en hızlı ve etkili genişlemelerden biri olmasına rağmen, Emevîler düzenli ve güçlü bir devletin kurulmasının; fethedilen bölgelerdeki Rum, Kıptî ve Fars asıllı memurların yönetime iştirakini sağlayıp önceki idarî sistemi korumakla mümkün olduğunu fark etmişlerdi. Nitekim Akdeniz sahilleri boyunca eski Bizans bölgelerindeki gemi sahipleri, gemi inşâ eden ustalar ve denizciler genelde kendi denizcilik miraslarını muhafaza etmiş Hristiyanlardan oluşuyordu.

Akdeniz’in yeni sakinleri gemi yapılan yerlere *dârü’s-sinâa* adını verdiler. Türkçeye *tersane* şeklinde geçen kelime Batı dillerine de *darsena*, *arsenale*, *tarzna*, *darsnale*, *arsenale*, *arsenal* gibi şekillerde intikal etti. İslâm’ın Doğu’da ve Batı’da intişarıyla Akdeniz’deki donanmaların Müslüman kurucuları, eski Bizans denizcilik tesislerini yalnız miras kabul edip kullanmamış, aynı zamanda Bizans’ın donanma idare sistemi, kuralları ve stratejilerini

11 Murat Öztürk, *Fâtımîler’in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 15-47, 60-195. Akdeniz’de Ortaçağ’da meydana gelen hareket ve hadiseler konusunda ayrıca bkz. John H. Pryor, *Akdeniz’de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş. Araplar-Bizanslılar, Batılılar ve Türkler*, Türkçe trc. Füsün Tayanç-Tunç Tayanç, İstanbul 2004; Doğan Mert Demir, *Salâhaddin’in Gemileri Salâhaddin Devride Akdeniz’de Eyyübî Deniz Kuvvetleri*, İstanbul 2019; Burak Arslan, *Müslüman Girit Emîrlîği (824-5/961)*, Ankara 2020; Burak Gani Erol, *Memlûk Deniz Kuvvetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2012; Mevlüt Poyraz, *Sicilya Adası ve Güney İtalya’nın Müslümanlar Tarafından Fethi (31-296/652-909)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2015; Zeki Can Hırçın, *Sicilya Normanları’nın Kuzey Afrika’ya Düzenlediği Deniz Aşırı Seferler ve Deniz Gücü (483-548/1091-1154)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019; Işın Demirkent, “Haçlı Seferleri Döneminde Doğu-Akdeniz’de Deniz Hakimiyeti”, *Tarih Boyunca Dünyada ve Türklerde Denizcilik Semineri 17-18 Mayıs 2004*, İstanbul 2005, s. 49-70; Ali Dadan, “Tarihte İslâm Dünyasını Hedef Alan Viking Saldırıları”, *İSTEM*, sayı 25 (2015), s. 111-124; Bostan, “Akdeniz (Tarih)”, *DİA*, II, 231-234; Nebi Bozkurt, “Bahriye”, *DİA*, IV, 496-501. Bahsedilen mevzular hakkında ayrıca yabancı lisanda yazılmış şu çalışmalara bakılabilir: ‘Aly Mohamed Fahmy, *Muslim Sea-Power in the Eastern Mediterranean from the Seventh to the Tenth Century A.D. (Studies in Naval Organisation)*, London 1950; Archibald Rose Lewis, *Naval Power and Trade in the Mediterranean A. D. 500-1100*, Princeton-New Jersey 1951; Syed Sulaimân Nadvî, *The Arab Navigation*, İngilizce trc. Syed Şabâhuddîn ‘Abdur Raḥmân, Lahore 1966; John H. Pryor-Elizabeth M. Jeffreys, *The Age of APOMΩN, The Byzantine Navy ca 500-1204*, Brill-Leiden/Boston 2006.

de kendi birimlerine uyarlamışlardır. Bununla birlikte Müslüman yöneticiler tüm tersaneleri, deniz üslerini ve eski Bizans sistemlerini koruyarak zaman içerisinde yeni denizcilik üsleri, merkezleri ve silâh depoları tesis ettiler. Nitekim tersane giderlerinin devlet bütçesinden karşılandığı Emevîler döneminde donanma harcamaları için özel fonlar oluşturuldu. Fâtımîler ve Eyyübîler devrinde de filo ve tersanelerin faaliyetlerinden, harcamalarından, mürettebatından sorumlu divânlar bulunmaktaydı.

Bizans deniz gücüyle baş edebilecek bir donanmanın bulunmaması, kara savaşı kültürüyle yetişmiş Müslüman mücahitlerin deniz muharebesi tecrübesine sahip olmamaları ve İslâm devletlerinin elinde Bizans deniz gücüyle mücadele edecek güçteki bir filonun eksikliği dikkate alındığında, kıyı bölgelerindeki Müslüman kumandanların ve yöneticilerin savunma pozisyonuna geçmeleri bir mecburiyetti. Bu da sahil boyunca *ribât* ve *mihras* (gözetleme kulesi) inşâ edilmesi anlamına geliyordu ki buna benzer yapılar Roma-Bizans dünyasında yaygındı. Bu maksatla Müslüman Araplar zaman içerisinde İskenderiye Feneri'nden Atlantik Okyanusu'na kadar sıra sıra savunma kuleleri yani ribâtlar inşâ etmişlerdi. Ribâtta görev alan ve *murâbitûn* olarak isimlendirilen askerler kıyıya yaklaşan herhangi bir gemiyi izleme görevini yürütüyorlardı. Ribâtların bir sahil uyarı sistemi olarak işlevini yerine getirdiği aşîkârdır. Fas'ın Sebte bölgesinden gönderilen bir mesaj ya da haber, bu iki şehir birbirine çok uzak olmasına rağmen, bir gece içerisinde İskenderiye'ye ulaşırdı. Bu sistemin amacı düşmanların hatta korsan gemilerinin hareket yönlerini takip etmek ve böylece bunların askerî niyetlerinden haberdar olmaktı. Müslümanlar bu sinyalleri vermek için duman ve ateş yanında davul ile trompet kullanırlardı. Ribât kulelerine ek olarak Araplar, Bizanslılarda olduğu gibi limanlarını muhafaza etmek adına zincirlerden de yararlandılar.

Müslüman Araplar *gemi* kelimesi için yaygın olarak *binit*, *taşıyıcı* anlamındaki *merke* ve *sefine* kelimelerini kullanmışlardır. *Emîrû 'l-mâ* (Amiral) veya *Emîrû 'l-bahr* adıyla anılan donanma komutanı deniz işlerinde dirâyet ve tecrübe sahibi mâhir kişiler arasından seçiliyor, belli bir nüfuz ve itibara sahip olmasına özen gösteriliyordu. Emîrû 'l-bahr, deniz sınırlarının ve deniz güçlerinin komutanı olduğundan gemi yapımından, mürettebatan ve uygun malzemelerin seçilmesinden -kereste, döşeme, direkler, avlular, kürekler, üstüpü, palamarlar, zift ve katran yanında ilgili hususlar- sorumluydu.

Bir başka açıdan değerlendirildiğinde; Müslüman Arapların, işaretler bulunmadığı için gökyüzünün kılavuzluğunu deve sırtında öğrendiklerini söylemek de mümkündür. Zaman içinde Abbâsî Hilâfeti'nin yönetimi altında Bağdat, Dımaşk ve başka şehirlerde rasathaneler kuruldu. Müslüman denizciler astronomiyi, enlem ve boylam bilimini, rüzgârların doğasını ve yönlerini, mevsimleri, kıyı bilgilerini ve konumlarını, tehlikeli kayalıkları, dar deniz rotalarını, yeryüzüne ait farklı unsurların kullanımını, güneş aylarını ve günleri hesaplama sanatını geliştirdiler. Lâtin yelkeni ve usturlab gibi ileri denizcilik araçlarının Müslüman Araplar tarafından yayılması dışında var olan teknoloji Haçlı Seferlerinin başlamasına kadar

hemen hemen değişmeden kaldı.

Gemi yapımı için gereken malzemelerin tedarik edilmesi noktasında Müslüman idarecilerin endişeleri sürekli vardı. Hiç şüphesiz, en önemli madde yüksek kaliteli kereste idi. Bunun yanında donanım için halatlar, çiviler, çapalar ve zincirler; radansalar (*halkalar*) için demir de zaruruydu. Batıda bu anlamda hiçbir problem yoktu; zira İspanya, Sicilya ve Mağrib'de kereste boldu ve bu bölgelerin hepsinde demir madenleri de bulunmaktaydı.

Harp zamanlarındaki donanma düzenine bakıldığında herhangi bir deniz savaşı öncesinde İslâm ve Bizans filolarının genel olarak iki biçimde şekil aldıkları görülmektedir. Bunlardan ilki ve yaygın olanı *iç bükey hilâl (yarım ay) düzeni* ve ikincisi ise *aynı hıza (kol nizamı) düzeni* idi. Gemiler birbirlerine yaklaştıkları zaman denizcilerin birbirlerine farklı tür taşlar, ağır demirler, fişekle veya *sunî* ateşle doldurulmuş toprak kaplar, alevli oklar fırlattıkları ve eş zamanlı olarak *Grek Ateşi* püskürterek birbirlerinin güvertelerini yağmalamaya çalıştıkları bilinmektedir. İlk karşılaşmada hiçbir gemi zarar görmediyse mahmuzların kullanıldığı ve bu da işe yaramazsa iki geminin birbirlerine daha da yakınlaştığı (*rampa ettiğini*), hatta bazen birbirine bağlanarak, göğüs göğüse çarpışmaya devam ettikleri de olmuştur.

Hem Müslümanların hem Bizanslıların savaş öncesinde morali artırmak için dinî unsur ve motifleri kullanmaya özel bir gayret sarf ettikleri ve her iki tarafta da bazı ritüellerin öne çıktığı görülmektedir. Zâtü's-Savârî Savaşı bu duruma örnek olarak verilebilir. Muharebe öncesinde Bizanslı askerler aralıksız olarak çanlarını çalarken, Müslümanların da tüm geceyi Kur'ân okuyarak geçirdikleri zikredilir. Dinî uygulamalar haricinde savaşlarda çeşitli psikolojik unsurlar da kullanılmaktaydı; nitekim Trabluslu Leo'nun 291'de (904) Selânik'e hücum ettiğinde Bizanslıları ürkütmek amacıyla gemilerin pruvasında Sudanlı (*siyahî*) askerlerini kasıtlı olarak teşhir ettiği bilinmektedir. Ortaçağ'da deniz muharebeleri öncesinde klâsikleşmiş olan uygulamalardan biri, hasmı psikolojik olarak yıldırmak ve düşmana gözdağı vermek amacıyla iki tarafın yüksek ve korkutucu sesler çıkarmasıydı.

Belirtmek gerekir ki Müslüman piyadeleri gibi denizciler de deniz ganimetlerinin yasal dağıtımından pay alıyorlardı. Deniz ganimetlerinde alışılmamış derecede zengin kazanımın en çarpıcı örneği Trabluslu Leo'nun Selânik'e karşı düzenlediği sefere katılanlardan her birinin aldığı 1.000 dinarlık ödülüdür¹². Elde edilen ganimetlerin de denizcilere maddî olarak moral ve motivasyon sağladığı aşikârdır.

Müslüman Araplar Akdeniz'in sahil şehirlerini art arda ele geçirdikleri zaman fethettikleri yerlerdeki bahriyelilerden istifade ederek ve onları taklit ederek denizcilik alanında adım adım ilerlediler. Bu sayede Akdeniz'de Bizans donanmasını ve kuvvetini önemli oranda etkilediler. Suriye'de Muâviye b. Ebû Süfyan, Mısır'da Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh,

12 Öztürk, *Fâtımîler'in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti*, s. 47-59. İslâm denizciliğinin gelişmesi ve kurumsallaşması hakkında referans olarak verilen çalışmanın ilgili sayfalarındaki dipnotlara bakılabilir.

Kuzey Afrika'da Mûsâ b. Nusayr gibi ileri görüşlü bazı idarecilerin icraatları, güçlü bir Müslüman filusunun ortaya çıkmasında etkili olmuş ve böylece Akdeniz'de Bizans'a meydan okunmuştu. Müslüman yöneticiler, ele geçirmiş oldukları topraklardaki tersane, gemi yapımı için gerekli olan malzemeler ve zımmî durumdaki donanma bilgisine sahip gayrimüslimlerden en iyi şekilde faydalanarak kısa zamanda gayet başarılı bir deniz kuvveti organizasyonunu meydana getirmişlerdi. Ancak Müslümanların ilk dönemdeki başarıları iyi şekilde temellendirilmiş bir kurumsal yapının kazanımlarından öte, Müslüman fatihlerin bir yandan fethettikleri toprakları muhafaza etme gayesiyle hareket etmesi bir yandan da İslâm inancıyla beraber cihad etme yönündeki isteklerinin neticesiydi.

Nitekim mezkûr coğrafyalardaki Müslüman devletler Asya, Afrika ve Avrupa'nın bazı bölgelerinde geniş bir ticaret ağı oluşturmuşlardı. Bilhassa VIII.-XIII. yüzyıllar arasında deniz ticareti, Akdeniz'den Hint Okyanusu'na kadar geniş toprakları birbirine bağlamak maksadıyla kullanıldı. İslâm coğrafyası ve seyir bilimleri de bu dönemde ziyadesiyle gelişti.

Netice itibariyle şunları söylemek mümkündür; denizcilik faaliyetlerinin bu kadar önem arz etmesine rağmen üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye'de üzüntüyle ifade etmek gerekir ki Ortaçağ Müslüman-Türk devletlerinin denizciliğine dair çalışmalar yok denecek kadar azdır. Son zamanlarda bu sahaya ilgi duyan araştırmacıların çalışmaları umut vaat etse de kaynak eserlerin genellikle Arapça, Grekçe ve Lâtince olması ve bilgilerin daha ziyade satır aralarında bulunması sahanın kendine has zorluklarını artırmaktadır. Bu alanda çalışma yapmak isteyenlerin incelemelerini yavaşlatan, kısıtlayan ve ağırlaştıran başka sebepler de vardır. Söz konusu sahaya ilgili tahkik edilen birincil kaynak ve Arapça matbu eserlerin indekslerinin olmaması araştırmacılar açısından problem teşkil etmekte ve tetkiklerin yapılmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca Müslüman devletlerin tarihine getirdiği yenilikler ve yaklaşımlar için Arapça kaynaklarda cümleler arasında saklı ifadeleri bulabilmek adına bu sahada uzmanlaşmayı arzu eden talebelere bilhassa klâsik filoloji eğitimi verilmesi elzemdir. Bu sebeple Türkiye'de söz konusu sahaya ilgili kaleme alınan yüksek lisans ve doktora tezlerine bakıldığında bu çalışmaların nitelik ve nicelik açısından daha iyi seviyedeki araştırmalarla devam ettirilmesi gerektiğini belirtmeliyiz.

Binâenaleyh gemi yapımında kullanılan malzemelerden tersanelere, gemi çeşitlerinden deniz savaşlarında kullanılan teçhizata, limanlardan harp sırasında uygulanan taktiklere, deniz ticaretinden su coğrafyasındaki güzergâhlara, filo törenlerinden adalardaki hâkimiyete kadar hemen hemen denizciliğin her alanında bilimsel çalışma yapacak donanımlı ve gayretli araştırmacılara ihtiyaç duyulduğu izahtan varestedir. Yakın Doğu, Mağrib, İber Yarımadası ve Akdeniz havzasında kurulmuş ve denizcilik faaliyetleriyle uğraşan devlet veyahut emîrliklerin sayısına bakıldığı zaman bu durum daha sarıh bir şekilde anlaşılacaktır. Söz konusu husus yalnızca Akdeniz için geçerli değildir, Kızıldeniz, Bahrü'l-Hazar, Karadeniz, Hint Okyanusu ve Basra Körfezi ile ilgili çalışmaların da aynı kapsamda değerlendirilmesi icap eder.

Başta TÜBİTAK ve üniversiteler olmak üzere Deniz Ticaret Odaları ile bilimsel araştırmaları destekleyen resmî ve özel kurum ya da kuruluşların araştırmacıları maddî ve manevî açıdan desteklemelerini beklediğimizi ifade etmek isterim.

3) Selçuklular ve Anadolu Beylikleri Döneminde Denizcilik Faaliyetleri

26 Ağustos 1071 tarihindeki Malazgirt Zaferi ile Anadolu'nun Türkleşmeye başlaması, kısa bir zaman zarfında yarımadanın fatihlerini su coğrafyasıyla buluşturmuştu. Bu minvalde 1080-1097 seneleri arasında kıyılardaki Türk beyleri, inşa ettikleri deniz güçleri sayesinde Ege ile Marmara'da varlık göstererek kısa süreliğine de olsa Bizans İmparatorluğu'na ciddi surette bir tehdit unsuru olmayı başarmışlardır.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin (467-708/1075-1308) müessisi Kutalmışoğlu Süleymanşah (467-479/1075-1086), Bizans'ın elinde bulunan İznik'i (Nicaea) ele geçirerek askerî birlikleriyle Marmara kıyılarına ulaşmış ve böylece Türkiye Selçuklu Devleti'nin denizlerle tanışması gerçekleşmiştir. Özellikle Bizans'ın elinde bulunan İznik ve çevresini zapt eden Kutalmışoğlu Süleymanşah, Türkleri Marmara sahillerine ulaştırmış ve İznik'i de başkent yapmıştı. Yerine vekil olarak bıraktığı Ebü'l-Kâsım ise, İznik Kalesi'ni geri almak isteyen Bizans'a mukavemet ettiği gibi, İstanbul'u ve Marmara kıyıları ile adaları ele geçirmek için kuvvetli bir deniz gücüne ihtiyaç duyarak Bizans'ın elinde bulunan Gemlik kasabasını fethedip burada ilk tersaneyi kurmayı başardı. Fakat Bizans'ın kara ve deniz kuvvetleri Gemlik'i muhasara edip yeni inşa edilen Türk tersanesi ve gemilerini yakmışlardı. Buna rağmen İznik şehri Bizans'ın merkezine doğrudan yapılacak hücumlar için ileri bir üs olarak Türklerin elinde kaldı.

Bu sıralarda İzmir ve çevresini ele geçirerek orada ilk Türk donanmasının teşekkülünü sağlayan Selçuklu emirlerinden Çaka Bey (ö. 1095 [?]), gittikçe güçlenerek Bizans'ı açıkça tehdit etmeye başladı. Nitekim o, 40 parça gemi ile Ege'nin kıyı kentlerini ve adalarını sistemli bir şekilde fethetmeye girişti. Türklerin Ege ve Marmara Denizi sahillerine dayanmaları, özellikle Çaka Bey'in İzmir'de bir Türk filosu oluşturması, Bizans'ı ilk defa sadece karadan değil, denizden de bir Türk tehdidi ile karşı karşıya bırakıyordu. Bizans, kuzeyden Peçenek Türkleri, güneyden Selçuklu Türkleri ve Çanakkale Boğazı yoluyla gelen Çaka'nın deniz kuvvetleriyle tam bir kısıkaç içine alınmıştı. Ancak İmparator I. Aleksios Komnenos'un (1081-1118) ileri görüşlülüğü sayesinde Peçenek tehlikesi bertaraf edildiği gibi, Çaka Bey ile damadı I. Kılıç Arslan'ın (485-500/1092-1107) arasının açılması da sağlandı. Bizans donanması tarafından yapılan başarılı bir harekât neticesinde Çaka Bey, Çanakkale Boğazı'ndan tardedildi. Böylece Ege kıyı ve adaları tekrar Bizans'ın eline geçmeye başladı. Bilhassa Çaka Bey'in İznik'te bulunduğu bir davet esnasında damadı I. Kılıç Arslan tarafından katledilmesiyle Türklerin Ege'de başlattıkları denizcilik faaliyetleri geneleği sona erdi.

Çaka Bey'in tarih sahnesinden çekilmesinden birkaç yıl sonra Anadolu Türklüğünü ve dolayısıyla İslâm'ı hedef alan Haçlı Seferlerinin başlaması (1096), Türkleri sahillerden Anadolu'nun iç kısımlarına çekilmeye mecbur bıraktı. Öyle ki bu durum, Türkiye Selçuklu Devleti başkentinin İznik'ten Konya'ya nakledilmesine sebep olduğu gibi, ayrıca Türk denizciliğini bir asır kadar kesintiye uğrattı. Bu yüzden Türkler, XIII. yüzyılın başlarına kadar denizle hiçbir şekilde ilgilenemediler.

Nitekim Türkiye Selçuklu Sultanları I. Gıyâseddin Keyhüsrev (588-593/1192-1196; 601-608/1205-1211), I. İzzeddin Keykâvus (608-616/1211-1220) ve özellikle I. Alâeddin Keykubad (616-634/1220-1237) zamanlarında Türk denizciliği yeniden gelişme gösterdi. I. Gıyâseddin Keyhüsrev, 603 (1207) yılında Antalya'yı fethederek Selçuklulara tekrar denizcilik kapısını açtı. Oğlu I. İzzeddin Keykâvus, 611'de (1214) Sinop'u alarak Karadeniz'de bir Türk filosunun kurulmasına imkân hazırladı. *İki denizin sultanı* unvanını alan I. Alâeddin Keykubad kendi adını verdiği Alâiye Tersanesi'ni kurdu. Daha sonra Sinop'ta ikinci bir tersane daha tesis edilip burada hazırlanarak Hüsameddin Çoban'ın emrine verilen bir filo, Kırım (Suğdak) Seferi'ne çıktı (624-625/1227). Bu çıkarmanın hedefi, Rusların baskısı altında bulunan Kıpçakların kurtarılması idi.

Öte yandan denizin ehemmiyetini anlayan Selçukluların, devlet teşkilâtında deniz ümerâsı önemli bir yer edinmişti. Zira XIII. yüzyılda *emîrû's-sevâhil* unvanlı bir memuriyet devlet ricâli arasında mühim bir mevki işgal etmekteydi.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin hâkimiyeti sonlandıktan sonra Batı Anadolu'da kurulan Türk Beylikleri, Selçuklu Devleti'nin denizcilik geleneğini devam ettirmişlerdi. Özellikle XIV. yüzyıl başında Büyük Menderes'ten itibaren Tire, Ayasuluk ve Birgi bölgesinde kurulan Aydınogulları bu harekette başı çekti. Hatta Aydınoglu Umur Bey (ö. 748/1348), Çaka Bey'den 200 yıl sonra Türk denizciliğini Ege sahillerinde tekrar başlattı. Bizans ve Ceneviz deniz kuvvetleriyle mücadeleye girerek önce Kadifekale'yi daha sonra İzmir'i zapt eden Umur Bey, Bizans ile antlaşmalar yapmakla kalmadı, ayrıca karadan ve denizden onlara zaman zaman yardımda bulundu.

Fakat Umur Bey'in denizlerdeki faaliyetleri karşısında Bizans ve Batı devletleri, papanın teşvikiyle bir Haçlı donanması teşkil ederek 1344 yılında İzmir'e çıkarma yaptı; Kadifekale'yi ele geçirip müstahkem bir kale inşâ ettiler. Umur Bey, bu kaleyi yeniden fethetmek üzere giriştiği mücadele sırasında şehit düştü. Onun şehâdetiyle Batı Anadolu'daki Türk denizcilik geleneği Osmanlı dönemine kadar eski gücüne ulaşamadı.

Aydınogullarından başka XIII. yüzyılın sonu ile XIV. asrın ilk yarısında Kuzeybatı Anadolu'da hüküm süren Türk Beyliği Karesioğulları, XIII. yüzyılın sonlarından XIV. asrın başlarına kadar Manisa ve yöresine hâkim olan Saruhanoğulları, XIII. yüzyılın sonlarında

Güneybatı Anadolu’da tesis edilen Mentешеoğulları ile XIV. asrın başlarında Kastamonu ve Sinop civarında kurulan Candaroğulları beyliklerinin küçük de olsa deniz güçleri mevcuttu. Ayrıca Akdeniz kıyılarında merkezi Antalya olan Tekeoğullarının (1321-1423) ve XIII. yüzyılın sonlarından 1471 senesine kadar hüküm süren Alâiye (Alanya) Beyliği’nin deniz kuvvetleri de Kıbrıs ve Rodos’u hedef alan birçok sefer teşebbüsünde bulunmuşlardı. Hatta 1362 yılında Tekeoğullarından Mehmet Reis, Kıbrıs’ın Pendaiye bölgesine asker dahi çıkartmıştı.

Daha sonraki yıllarda Ege sahillerine yerleşmiş olan Türkler korsanlık faaliyetlerini devam ettirmişlerdi. Diğer taraftan denizcilikte ön plana çıkan Anadolu Beyliklerine nazaran bir kara devleti şeklinde tezahür eden Osmanlı Devleti’nin, Marmara Denizi’ne doğru genişlemesi, Rumeli’ye geçişi ve oralara yerleşme gayesi, bu devleti bahriyeye yönelen bir politika takip etmeye mecbur bırakmıştı¹³.

Türklerdeki denizcilik faaliyetlerinin başlangıcı ve gelişimi hakkında şunları söylemek mümkündür. Hayvancılık ile uğraşan ve göçebeliliği bir yaşam tarzı olarak kabul etmiş olan Türklerin uzun asırlar denizlerden uzak kaldıkları herkesçe bilinen tarihî bir hakikattir. Steplerdeki nehir ve göl kenarlarında hayatlarını idame ettiren Türkler, İslâmî devirde denizlerle tanışmıştır. Bu tanışmanın Türk milletinin uzun mazisi içinde hayli yeni bir tecrübe olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla denizcilik Türklerin belki de milletler arenasında kazandığı son vasıflardan biri olabilir. Türkler, üç tarafı denizlerle çevrili Anadolu topraklarına yerleşmeye başladıkları andan itibaren denizcilik faaliyetleriyle ilgilenme ihtiyacı duymuş ve böylece Türk denizciliğinin gelişim sürecini başlatmışlardır. Küçük Asya Türklerinin bilinen ilk amirali Çaka Bey’dir. Türkiye’de kaleme alınan çalışmalarda Çaka Bey ve onun denizlerde yürüttüğü faaliyetler daha geniş bir şekilde yer bulmaktadır.

Türkiye Selçukluları zamanındaki bahrî faaliyetler, doğal olarak Ortaçağ’daki diğer İslâm devletlerinin denizlerde gösterdikleri icraatlara göre Türkiye’de daha fazla tetkik

13 Türkiye Selçuklu ve Anadolu Beylikleri dönemindeki denizcilik faaliyetleri hakkında tafsilatlı malumat için bkz. Pryor, *Akdeniz’de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş*; Muharrem Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, İstanbul 2018; Nihat Engin, *Osmanlılarda İlk Denizcilik Faaliyetleri ve Tuna Donanmasının Kurulması*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1984; Burak Gani Erol, *Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beylikleri Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004; Umut Bayar, *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi Batı Anadolu’da Türk Denizcilik Faaliyetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019; Murat Altuntaş, *XI.-XIV. Yüzyıllarda Anadolu’da Deniz Üsleri ve Tersaneler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2020; Uğur Vardarlı, *Türkiye Selçuklularının Deniz Gücü*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021; Murat Öztürk, “Yeni Verilerin Işığında Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Rükneddin Süleymanşah Dönemlerinde Türkiye Selçuklu Devleti Denizciliği”, *Türkiye Selçuklu Sultanları Külliyyatı*, [Baskıda]; ayn.mlf., “Yeni Verilerin Işığında 1211’den II. Gıyâseddin Mesud Devri’nin (1302-1308) Sonuna Kadar Türkiye Selçuklu Devleti’nde Denizcilik Faaliyetleri”, *Türkiye Selçuklu Sultanları Külliyyatı*, [Baskıda]; Ali İhsan Gencer, “Bahriye (Selçuklular ve Anadolu Beylikleri Dönemi)”, *DİA*, IV, 501-502.

edilmektedir. Selçukluların denizlerde etkin olma teşebbüsleri, devletin ilk devirlerine, Süleymanşah'ın naibi Ebü'l-Kâsım'a kadar uzanmaktadır. Zira kendisi bir deniz gücü teşkili için ilk aşamada tersane inşâsına başlamıştı. Hâl böyle iken Türkiye Selçuklu Devleti'nin, bu zaman zarfına kadar hükmü altına aldığı coğrafyaya bakıldığında, bir kara devleti hüviyetinde kaldığı ve 550-588 (1155-1192) yılları arasında hüküm süren II. Kılıç Arslan'dan sonra tahta çıkan hükümdarların ticaret güzergâhları üzerinde bulunan vilayetleri ve limanları fethetmek suretiyle devletin gelir kaynaklarını artırdıkları görülmektedir. Bununla birlikte Selçuklu Sultanları umumiyetle dünya ticaret yollarının önemini kavramış ve dolayısıyla deniz ticareti maksadıyla Akdeniz'e kıyısı olan Antalya'yı, Karadeniz sahilindeki Sinop'u fethetmişler ve Trabzon Rum Devleti ile mücadele etmişlerdi. Diğer yandan İtalyan şehir devletleriyle ticaret antlaşmaları yapan Türkiye Selçukluları, devlet ekonomisinin gelişmesini de sağlamışlardı. Denizcilik bağlamında Türkiye Selçuklu Devleti'ne en parlak zamanlarını yaşatan Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın döneminde deniz aşırı seferler, Karadeniz'in diğer yakasındaki Kırım'a kadar uzanmış ve Suğdak fethedilmiştir. Nitekim yürüttükleri denizcilik faaliyetleriyle Selçuklu Türkleri, bu uzak coğrafyada ezan seslerinin yükselmesine vesile olmuşlardır.

XIII. yüzyılın sonlarında 1291'de Akkâ'nın kaybıyla Yakın Doğu'da siyasî olarak Haçlı hâkimiyetinin noktalanması, Doğu Akdeniz ve Ege'de Müslüman nüfuzunun yeniden bir canlanma sürecine girmesine sağladı. XIV. asır boyunca Avrupalılar, Ege ve Akdeniz sularında hem Anadolu hem Mısır kıyılarına yeni Haçlı donanmaları sevk edeceklerdi. İşte böyle bir devirde Anadolu Beylikleri buldukları bölgelerin coğrafi koşullarına göre hareket etmiş, bilhassa deniz kenarında bulunan beylikler denizcilikle yakından ilgilenmiş ve filolar inşâ etmişlerdi. Bu beylikler yalnızca karadan değil aynı zamanda denizden de hücumlara maruz kalabileceklerini düşünerek güçlü bir donanmaya sahip olmak için çalışmışlardı.

İfade etmek gerekir ki ülkemizde Türkiye Selçukluları ve Anadolu Türk Beylikleri denizciliğine dair çalışmalar Bilâdü's-Şâm, Mısır, Mağrib ve Endülüs coğrafyasındaki Ortaçağ İslâm denizcilik faaliyetlerinden daha fazla olmakla birlikte hâl-i hazırda bu alandaki çalışmaların da nitelik itibariyle daha bilimsel olmasını beklediğimizi ifade etmeliyim.

4) Ortaçağ Türk ve İslâm Denizciliği Hususunda Türkiye'de Yapılan Çalışmalar ve Tercümelemler¹⁴

A) Kitaplar

14 Makalenin telifi sırasında Ortaçağ'daki Türk ve İslâm devletlerinin denizlerdeki faaliyetleri, Akdeniz ve bu havzadaki adalar, Ege Denizi, Kızıldeniz, Hazar Denizi, Hint Okyanusu, Basra Körfezi'yle alakalı araştırmalar ve Ortaçağ dönemindeki denizciliğe dair çalışmalar listeye dâhil edilmiştir. Bununla birlikte yeterli doküman olmadığı için Anadolu Beylikleri hakkındaki birkaç kitap ya da tez dışında müstakil eserlerdeki denizciliğe dair kısa malumat içeren bölümlere ve ansiklopedi maddelerine makalede yer verilmemiştir.

Adak, Mutlu, *Çaka Bey ve Emirliği: Coğrafi İmkanlar ve Siyasi Hayatın Dinamik Unsurları*, İstanbul 2022.

Alanya Gemileri/Ships: Ortaçağ Kalesinde Gemi Graffitiileri = Ship Graffiti in the Medieval Castle, haz. Tufan Karusu, Antalya 2005.

Arıkan, Muzaffer-Paulino Toledo, *XIV.-XVI. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimize İlgili İspanyol Belgeleri*, Ankara 1995.

Arslan, Burak, *Müslüman Girit Emirliği (824-5/961)*, Ankara 2020.

Aslan, İlhan, *Ortaçağ'da Karadeniz ve Türkler: Kelkit Havzası 1018-1228*, İstanbul 2018.

Baykara, Tuncer, *Aydinoğlu Gazi Umur Paşa: (1309-1348)*, Ankara 1990.

Bedirhan, Yaşar, *Selçuklu Çağında Türkiye'de İç ve Dış Ticaret*, Ankara 2023.

Bostan, İdris-Salih Özbaran, *Türk Denizcilik Tarihi*, I-II, İstanbul 2009.

Ceran, İsmail, *Ortaçağ'da Fransa ve Çevresinde İslâm (VII.-XI. Yüzyıllar)*, Ağustos 2020.

Çavuşdere, Serdar, *Avrupa'nın Türk Sorunu*, İstanbul 2016.

_____, *Orta Çağ'da Venedik, Papalık ve Türkler*, İstanbul 2017.

Daver, Abidin, *Türk Denizciliği*, İstanbul 1947.

Demir, Doğan Mert, *Salâhaddîn'in Gemileri Salâhaddîn Devride Akdeniz'de Eyyûbî Deniz Kuvvetleri*, İstanbul 2019.

Demir, Necati, *Taceddinoğulları Beyliği*, Ankara 2017.

Günel, Zerrin, *Karasi Beyliği*, Ankara 1999.

Hatipoğlu, Halil N., *Orta Çağ'da Akdeniz'de Deniz Güçlerinin İncelenmesi: Anadolu'da İlk Türk Denizciliği (Umur Bey'in Epir Harekatı)*, Ankara 2005.

Kaymakçı, Emre, *Ege Adaları'nda Hâkimiyet Mücadelesi Bizans ve Venediklilerin Türkleri Durdurma Teşebbüsleri (XI.-XV. Yüzyıllar)*, İstanbul 2021.

Kaymaz, Nejat, *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman*, Ankara 1970.

Kesik, Muharrem, *Anadolu Türk Beylikleri*, İstanbul 2018.

Kırpık, Güray, *Belgelerle Çaka Bey*, Ankara 2018.

- Korkmaz, Mehmet, *Çaka Bey'den Cumhuriyete Türk Denizcilik Tarihi*, İstanbul 2022.
- Kurat, Akdes Nimet, *Çaka-Ortazamanda İzmir ve Yakınındaki Adaların Türk Hakimi*, İstanbul 1936.
- _____, *Çaka Bey: İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi M.S. 1081-1096*, Ankara 1966.
- Kurtoğlu, Fevzi, *Türklerin Deniz Muharebeleri*, İstanbul 1935.
- _____-Ali Haydar Alpagut, *Türklerin Deniz Harp San'atine Hizmetleri*, İstanbul 1936.
- Sezgin, Fuat, *İslam Uygarlığında Astronomi Coğrafya ve Denizcilik*, I-V, İstanbul 2009.
- Taneri, Aydın, *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri, Kuruluş Devri*, Ankara 1981.
- Tellioğlu, İbrahim, *Tarih Boyunca Karadeniz*, Trabzon 2015.
- Tezel, Hayati, *Anadolu Türklerinin Deniz Tarihi*, I, İstanbul 1973.
- Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1958.
- Turan, Şerafettin, *Türkiye İtalya İlişkileri I-Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine*, İstanbul 1990.
- Türk Denizcilik Tarihi: Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar*, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, I-II, Ankara 2009.
- Usta, Ahmet, *Slavery in Fourteenth Century Famagusta; the Evidence of the Genoese and Venetian Notarial Acts*, Saarbrücken, Haziran 2012.
- _____, *Hilal ile Haç Arasında Hayatlar: Ortaçağ Akdenizi'nde Ticaret ve Tüccarlar (1260-1291)*, İstanbul 2022.
- Utku, Nihal Şahin, *Kızıldeniz Çöl, Gemi ve Tacir*, İstanbul 2017.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1984, (Osmanlı Devri Erken Dönem Denizcilik Faaliyetleri Hakkında).
- Yıldırım, Taner, *Ticaret'in Altın Çağı*, Elazığ 2022.
- Yücel, Yaşar, *XIII. ve XV. Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çoban-oğulları Candar-oğulları Beylikleri*, Ankara 1980.

B) Çeviri Kitaplar

Abulafia, David, *Büyük Deniz*, Türkçe trc. Gül Çağalı Güven, İstanbul 2012.

Bradford, Ernle, *Akdeniz: Bir Denizin Portresi*, Türkçe trc. Ahmet Fethi, İstanbul 2004.

Braudel, Fernand, *Akdeniz: Tarih, Mekân, İnsanlar ve Miras*, Türkçe trc. Necati Erkurt, İstanbul 2015.

Carretto, Giacomo E., *Akdeniz'de Türkler*, Türkçe trc. Gülbende Kuray-Durdu Kundakçı, Ankara 1992.

Dünya Savaş Tarihi: Ortaçağ Teçhizat, Savaş Yöntemleri, Taktikler 500-1500, haz. Bennett, Matthew ve dğr., Türkçe trc. Özgür Kolçak, I, İstanbul 2011.

Heyd, W., *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, Türkçe trc. Enver Ziya Karal, Ankara 2000.

İşipek, Ali Rıza, *Türklerin İlk Amirali Çaka Bey ve Dönemin Deniz Savaşları*, Türkçe trc. Cengiz Aydemir, İstanbul 2013.

King, Charles, *Karadeniz*, Türkçe trc. Zülâl Kılıç, İstanbul 2015.

O'Shea, Stephen, *İnanç Denizi: Ortaçağ Akdenizinde İslâm ve Hıristiyanlık*, Türkçe trc. Egemen Demircioğlu, İstanbul 2011.

Pryor, John H., *Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş: Araplar, Bizanslılar, Batılılar ve Türkler*, Türkçe trc. Füsun Tayanç-Tunç Tayanç, İstanbul 2004.

Tarihte Akdeniz (Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları), haz. David Abulafia, Türkçe trc. Nurettin Elhüseyni, İstanbul 2005.

Wittek, Paul, *Menteşe Beyliği*, Türkçe trc. O. Ş. Gökyay, Ankara 1944.

C) Tezler

Aksoy, Fatih, *Osmanlı Öncesi Dönemde Trabzon Şehri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2009.

Altuntaş, Murat, *XI.-XIV. Yüzyıllarda Anadolu'da Deniz Üsleri ve Tersaneler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2020.

Arapoğlu, Murat, *İslâm Mimarisinde Ribatlar*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2020.

Arı, Alperen, *Menteşeoğulları Beyliği, Akdeniz Dünyası ve Osmanlı Beyliği*:

Devletlerarası İlişkilerin Gelişimi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2021.

Ayan, Necmettin, *Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)*, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014.

_____, *Kıbrıs'ın Lusignan Haçlı Krallığı'ndan Venedik Hâkimiyetine Geçiş Süreci (1473-1489)*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2022.

Ayhün, Erşahin Ahmet, *İslâmın İlk Yıllarından Emevilerin Sonuna Kadar Deniz Seferleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989.

Babiker, Ahmed Khider Elzain, *Abbasi Döneminde Hint Okyanusu Ticareti*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2020, (Arapça).

Bayar, Umut, *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi Batı Anadolu'da Türk Denizcilik Faaliyetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019.

Berberoğlu, Muhammet, *Beylikler Döneminde Sinop*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2010.

Bozkuş, Mehmet Ali, *Ortaçağ'da Alâiyye (Alanya) ve Alâiyye Beyliği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2017.

Canbey, Özcan, *Emeviler Dönemi'nde İslâm Donanması*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1986.

Canik, Gülmis Vesile, *Sicilya'da Müslümanlar (827-1243)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2010.

Çalışkan, Hilal, *Anadolu Selçuklu Devleti Ticaret Politikaları*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2018.

Çavuşdere, Serdar, *14. Yüzyıl İtalyan Kaynaklarında (Zibaldone da canal, Francesco Balducci Pegolotti, Pignol Zucchello) Türkiye Ticaret Tarihine Dair Kayıtlar*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2007.

Çeler, Şahin, *Rodos Şövalyeleri*, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray 2018.

Çetinkaya, Bülent, *Ortaçağ İslâm Dünyasında Ribât (VII-XIII. Asırlar Arası)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2003.

Çiftci, Mehmet, *Endülüs Emevî Devletinde Donanma (711-1031)*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2022.

Demir, Mahmut, *13. Yüzyıl Doğu Akdenizi'nin (Antalya-Alanya-Misis-Tarsus-Anazarba-Lazkiye-Süveydiye) Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2017.

Engin, Nihat, *Osmanlılarda İlk Denizcilik Faaliyetleri ve Tuna Donanmasının Kurulması*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1984.

Erol, Burak Gani, *Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beylikleri Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.

_____, *Memlûk Deniz Kuvvetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2012.

Fırat, Oytun Ayberk, *Aydinoğulları ve Sırplar: 1313-1402*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021.

Göktepe, Bedia, *XI-XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Haçlılar ile Müslümanlar Arasında Sosyo-Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019.

Gülmez, Bengü, *Lusignan Hanedanlığı Döneminde Kıbrıs (XIII.-XV. yüzyıl)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 2022.

Güngörmez, Zeynep, *Haçlıların Doğu Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu'daki Faaliyetleri*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2010.

_____, *XI-XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş 2014.

Günter, Gül, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu Akdeniz'de İtalyan Cumhuriyetleri'nin Faaliyetleri*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2022.

Hakalmaz, Turaç, *The Teutonic Order in Cyprus, ca. 1197-1250*, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2017.

Hırçın, Zeki Can, *Sicilya Normanları'nın Kuzey Afrika'ya Düzenlediği Deniz Aşırı Seferler ve Deniz Gücü (483-548/1091-1154)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

Kahraman, Ali Doruk, *Tarihte Rum Ateşi: Kökenleri, Bileşimi, Gelişimi ve Kullanımı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2019.

Karaduman, İrem, *Hedefteki Kent Mehdiye: Kuruluşu ve Şehre Yapılan Haçlı Saldırıları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2023.

Karagöz, Merve, *İtalya'da Müslüman Fetihleri*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2023.

Karagöz, Selim, *Vikingler ve Viking İstila Çağı (M.S. 793-1066)*, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray 2014.

Kaya, Semra, *Ağlebi Devleti ve Akdeniz'deki Faaliyetleri (800-909)*, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2019.

Kaymakçı, Emre, *Ege Adalarında Hâkimiyet Mücadelesi (Bizanslılar, Venedikliler, Türkler)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2019.

Kılınç, Hakan, *Ortaçağ Akdenizi'nde İspanyol Bir Seyyah: Pero Tafur'un Doğu Seyahati (Tercüme ve Değerlendirme)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2014.

_____, *Ramon Muntaner Kroniği: XIII-XIV. Yüzyıllarda Akdeniz'de Katalan Yayılması ve Büyük Katalan Kumpanyası*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla 2021.

Kıran, Minel, *Akdeniz Havzası'nda Anadolu Selçuklu Devleti ile İtalyan Şehir Devletleri Arasındaki Ticari İlişkiler*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2019.

Kısa, Arif Selçuk, *Selçukluların Anadolu ve Doğu Akdeniz Siyaseti (1018-1243)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2019.

Musul, Gizem, *Norman İdareci II. Roger Yönetiminde Sicilya Adası (1095-1154)*, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2017.

Odabaş, Mustafa, *Solomon Dov Goitein'e Göre Ortaçağ Müslüman Akdenizi'nde Deniz Ticareti (XI-XIII. Yüzyıl)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2017.

Oflaz, Mustafa, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Türk Denizciliği*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1985.

Özbek, Arzu, *Batı Karadeniz Bölgesi'nde Selçuklu Hâkimiyeti*, Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sinop 2019.

Özbek, Muhammet Talha, *Geç Dönem Ortaçağ'da (1300-1500) Akdeniz Gemicilik Geleneği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2019.

Özcan, Özge Bozkurtoğlu, *Lusignanlar Döneminde Kıbrıs-Antalya İlişkileri (1192-1489)*, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2017.

Özkaya, Hakan, *Kıbrıs'ta Hakimiyet Mücadelesi: 648-1571*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.

Öztürk, Abdülaziz, *İbn Cübeyr ve İbn Battûta'ya Göre Orta Çağ'da Akdeniz*, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2019.

Öztürk, Murat, *Fâtımîler'in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012.

Peker, Rumeysa, *Fâtımîler Dönemi İçin Yeni Bir Kaynak: Meraklar Kitabı'na Göre Okyanuslar, Denizler, Nehirler ve Göller*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022.

Pelindağ, Mert, *Ortaçağ Türk Denizciliği ve Ege-Akdeniz Adalarının Fethi*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2000.

Poyraz, Mevlüt, *Sicilya Adası ve Güney İtalya'nın Müslümanlar Tarafından Fethi (31-296/652-909)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2015.

Sarıkaya, Fatih, *Abbasilerde Denizcilik (750-1258)*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2008.

Solak, Emin, *Candarogulları Beyliği Döneminde Sinop*, Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sinop 2017.

Solak, Kürşat, *Memlük Devletinin Anadolu Beylikleri ile Münasebetleri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2011.

Şahin, Seyhun, *VI. ve VII. Yüzyıllarda Kıbrıs*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2006.

_____, *Normanlar Döneminde Sicilya Adası (11-12. yüzyıllar)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2012.

Şen, Fatih, *Normanların Güney İtalya ve Sicilya'yı Fetihleri, 1059-1130*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2015.

Şimşek, Cansu, *XIII. Yüzyılda Selçukluların Antalya ve Alanya Yöresindeki Siyasi ve Ticari Faaliyetleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2019.

Tilki, Güneş, *Kıbrıs Haçlı Krallığı'nın Kuruluşu (1191-1205)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.

Topçular, Ercan, *İbn Battûta'nın Eserinde Okyanuslar, Denizler, Nehirler ve Denizciliğe Dâir Hususlar*, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli 2023.

Uçar, Gülnur, *The Crusader Castles of Cyprus and Their Place with in the Crusading History*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.

Uyar, Ebru, *Anadolu Selçuklu Devleti Dönemi'nde Antalya'nın Siyasi ve Tarihi Coğrafyası*, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2022.

Ünal, Banu, *Orta Çağ'da Kıbrıs'ın Siyasi, Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısı*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2017.

Üstün, Ergun, *Lusignanlar Döneminde Kıbrıs Adası (1192-1489)*, Nevşehir Hacı Bektaş

Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir 2017.

_____, *Sicilya'da Hohenstaufen Hanedanı ile Papalık Arasındaki Hâkimiyet Mücadelesi (1194-1268)*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Nevşehir 2021.

Vardarlı, Uğur, *Türkiye Selçuklularının Deniz Gücü*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021.

Yıldırım, Taner, *VI.-IX. Yüzyıllarda Basra Körfezi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2007.

Yiğit, Rıdvan, *Normanların Sicilya'yı İşgali (1060-1091)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2023.

D) Makaleler

Ağır, Mesut-Kürşat Solak, "Memlük Devleti'nin Doğu Akdeniz'deki Önemli Siyasi Faaliyetleri", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi*, sayı 14 (2013), s. 107-130.

Akgün, Adnan, "Türkiye Selçukluları Zamanında Denizcilik Faaliyetleri ve Deniz Ticareti Antlaşmaları", *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı 5 (2020), s. 135-159.

Algül, Hüseyin, "Türkiye Selçukluları Devrinde Akdeniz Siyasetine Genel Bir Bakış", *Türkler*, VI, Ankara 2002, 645-650.

Altan, Ebru, "Kıbrıs Haçlı Krallığı 1191-1489", *Türkler*, VI, Ankara 2002, 695-700.

_____, "Çaka Bey'in Peçeneklerle Beraber İstanbul'u Kuşatma Girişimi", *Byzantion'dan Constantinopolis'e İstanbul Kuşatmaları*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2017, s. 299-309.

Altuntaş, Murat, "Anadolu Selçuklularında Denizcilik Faaliyetleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, VII/2 (Ekim 2020), s. 262-285.

Arslan, Burak, "Girit Emîrliği (824/825-961) (IX. Yüzyıl)", *Tarihte Müslümanlar*, ed. Mehmet Özdemir-Mustafa Necati Barış, II, Ankara 2020, 52-54.

_____, "Girit Emîrliği (824/825-961) (X. Yüzyıl)", *Tarihte Müslümanlar*, ed. Mehmet Özdemir-Mustafa Necati Barış, II, Ankara 2020, 401-403.

_____, "Sicilya Müslümanları Tarihi (Başlangıcından Norman İstilasına Kadar)", *Günümüz Avrupasında Müslüman Azınlıklar*, ed. İrfan Aycan, Ankara 2021, s. 37-63.

_____, “Geography of Sicily in the Kitab Nuzhat al-Mustaq fi ihtiraq al-afak by al-Idrisi / el-İdrîsî’nin Kitâbü Nüzheti’l-müştâk fi ihtirâkı’l-âfâk’ında Sicilya Coğrafyası”, *Journal of Islamic Research*, XXXII/3 (Ankara 2021), s. 835-866.

Aslanapa, Oktay, “Türk Denizciliği ve Selçuklu Tersâneleri”, *Türk Kültürü Dergisi*, sayı 146 (Aralık 1974), s. 5-13.

Atçeken, İsmail Hakkı, “Târik b. Ziyâd Endülüs’ün Fethi Öncesinde Gemileri Yaktı mı?”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]*, I/3 (2002), s. 31-41.

Ayönü, Yusuf, “İzmir’de Türk Hâkimiyetinin Başlaması”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, IX/1 (İzmir 2009), s. 1-8.

Bakır, Abdulhalik-Seyhun Şahin, “Ortaçağ Akdeniz’inde Bir İslam Başkenti: Palermo”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, sayı 15 (2020), s. 55-100.

Bedirhan, Yaşar, “Selçuklu Türkiye’sinde Ticaret Yolları, Limanlar ve Pazar Yerleri”, *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, XI/11 (Summer 2016), s. 13-28.

Bozkuş, Mehmet Ali, “Ortaçağ Alanya’sında Ticaret ve Ticari Yollar”, *Phaselis II*, 2016, s. 209-223.

Budak, Muhammed Ali, “İbn Battuta ve El-Ömeri’nin Anlatımıyla Geç Ortaçağ’da Antalya ile Alanya”, *CEDRUS*, IV, 2016, s. 353-372.

Buharalı, Eşref, “Kıbrıs’ta İlk Türkler veya Kıbrıs’ın Memlûk Hakimiyetine Girişi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı 95 (İstanbul 1995), s. 82-120.

Çağlayan, Yegane, “Orta Çağ’da Basra Körfezi ve Hint Okyanusu Ticaretine Tarihsel Bakış”, *Tarih Okulu Dergisi*, sayı 54 (Ekim 2021), s. 3124-3141.

Çavuşdere, Serdar, “Selçuklular Döneminde Akdeniz Ticareti, Türkler ve İtalyanlar”, *Tarih Okulu Dergisi*, sayı 4 (2009), s. 53-75.

_____, “Marino Sanudo Torsello’nun Mektuplarında Türk Karşısı İttifak Söylemleri (1311-1334) ve Haçlı Donanma İttifakının Edremit Baskını (1334)”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, sayı 33 (Mart 2018), s. 145-187.

_____, “Türlere Karşı Haçlı Donanma İttifakı Teşebbüsü ve İzmir Haçlı Seferi: 1341-1351”, *Tarih Okulu Dergisi*, sayı 21 (Mart 2015), s. 1-58.

Çetin, Altan, “Akdeniz Ticaretinde Memlûklar Devri Mısır Anadolu Mal Mübadelesi”,

Adalya, XI, 2008, s. 359-371.

_____, “Memlûklerin Kıbrıs ile İlişkileri”, *Adalya*, XIV, 2011, s. 327-344.

Çetin, Altan-Alyagout Yousif Hassan Ahmed, “Memlûkler Döneminde Yıkılışına Kadar Orta Çağ’da İskenderiye Feneri”, *Şarkiyat Mecmuası*, sayı 43 (2023), s. 23-54.

Çiftçi, Mehmet, “Akdeniz’den Alp Dağlarına Fraxinetium: IX. ve X. Asırlarda Güney Fransa’da Müslüman Bir Deniz Üssü”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, VII/1 (Mart 2021), s. 383-400.

Çiftçi, İsmail, “Siyasi Gelişmeler Ekseninde Karamanlı-Kıbrıs ve Venedik Ticari İlişkileri”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sayı 32 (2007), s. 142-155.

Dadan, Ali, “Tarihte İslâm Dünyasını Hedef Alan Viking Saldırıları”, *İSTEM*, sayı 25 (2015), s. 111-124.

Dağgülü, İbrahim Başak, “Selçuklularda Gemi Yapımı 13. Yüzyılda Alanya Tersanesi”, *Toplumsal Tarih*, sayı 127 (Temmuz 2004), s. 58-63.

Daş, Mustafa, “Türklerin Bizans ve Venedik’le Denizlerdeki İlişki ve Mücadeleleri”, *Türk Denizcilik Tarihi*, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, İstanbul 2009, s. 49-61.

_____, “Aydınöğulları Beyliğinde Denizcilik Faaliyetleri”, *Batı Anadolu Türk Denizciliği*, ed. Mustafa Özerler-Ender Asyalı, İzmir 2009, s. 15-28.

Delilbaşı, Melek, “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Batı ile Ticari İlişkilere Genel Bir Bakış”, *Tarihte Türk Devletleri II*, Ankara 1987, s. 481-489.

Demir, Doğan Mert, “İslâm Akdenizi’nde Sahil Muhafaza Sistemleri: Eyyûbî Devri Örneği”, *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Sahil Güvenlik*, ed. İsmail H. Demircioğlu-Yücel Yiğit-Amet Özcan-Ebru Demircioğlu-Cengiz Ünver-G. Salık Karabacak, Ankara 2020, s. 71-98.

Demir, Mahmut, “Antalya’nın Türkiye Selçukluları Tarafından Fethi”, *CEDRUS*, sayı 6 (2018), s. 555-571.

_____, “Türkiye Selçukluları’nın Denizcilik Faaliyetlerinde Antalya’nın Rolü (1220-1262)”, *Antalya’nın Denizcilik ve Deniz Ticareti Tarihi*, ed. Fatma Şimşek, İstanbul 2022, s. 141-156.

Demirkent, Işın, “Haçlı Seferleri Döneminde Doğu Akdeniz’de Deniz Hâkimiyeti”, *Haçlı Seferleri Tarihi*, ed. Ebru Altan, İstanbul 2012, s. 221-247.

Ekinci, Abdullah, “Türkiye Selçuklularının Akdeniz Politikası ve Doğu Akdeniz’de Hâkimiyetin Tesisi”, *Doğu Batı Dergisi (Akdeniz)*, sayı 34 (2005), s. 247-267.

_____, “Türkiye Selçuklu Devleti’nin Deniz Hâkimiyetinin Tesisi ve Denizcilikte Kurumsallaşma Çabaları”, *Türk Dünyası Tarih Araştırmaları*, sayı 155 (2005), s. 99-110.

Ekinci, Abdullah-Büşra Baran, “Orta Çağ Akdeniz’inde Beyrut Limanı”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, VII/3 (Eylül 2021), s. 620-632.

Eravşar, Osman, “Askeri Bir Tahkimat Olarak Alanya Kalesi ve Tersanesi”, *Kalon Oros/Alanya Ortaçağ Arkeolojisi*, ed. Sema Doğan-Enes Öztürk, Gaziantep 2022, s. 29-73.

Erol, Burak Gani, “Osmanlı Öncesi Türk Denizcilik Faaliyetleri”, *Hunlardan Günümüze Türk Askerî Kültürü Tarih, Strateji, İstihbarat, Teşkilat, Teknoloji*, ed. A. Sefa Özkaya, İstanbul 2019, s. 314-332.

_____, “Memlûkler Zamanında Kullanılan Gemiler”, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, III/6 (Aralık 2012), s. 175-195.

_____, “Çaka Bey”, *Türk Komutanlar: Mete’den Atatürk’e Tarihe Yön Verenler*, ed. A. Sefa Özkaya, İstanbul 2022, s. 190-210.

Eskikurt, Adnan, “XIII. Yüzyıl Başlarında Akdeniz Bölgesi Sahillerinde Yaşanan Gelişmeler ve Selçukluların Alanya’yı Fethi”, *Tarihin Peşinde*, sayı 29 (2023), s. 10-23.

Geyikoğlu, Hasan, “Selçuklular’ın Deniz Politikası ve Denizcilik Faaliyetleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, X/22 (2003), s. 251-267.

Gül, Mustafa-Mustafa Balcıoğlu, “Anadolu Selçuklularında Denizcilik Faaliyetleri”, *Öndokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, V/1 (1990), s. 61-68.

Günel, Zerrin, “Anadolu Beyliklerinde Ordu ve Donanma”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi (Sosyal ve Siyasi Yapı)*, ed. Ahmet Yaşar Ocak, I, Ankara 2006, s. 229-240.

Güngörmez, Zeynep, “Anadolu Selçuklu Devletinin Akdeniz Hakimiyeti ve Korsan Faaliyetlerine Karşı Alınan Tedbirler”, *Capadocia Journal of History and Social Sciences*, 7 (2016), s. 280-296.

_____, “Ortaçağ’da Akdeniz Köle Ticaretine Dair Bazı Tespitler”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, II/4 (2017), s. 87-105.

Hacıgökmen, Mehmet Ali, “Selçuklular Döneminde Alanya”, *Alâiye’den Alanya’ya*, ed. Ekrem Kalan-Mahmut Demir, Alanya 2021, s. 1-42.

Hatipoğlu, Halil N., “Orta Çağ’da Akdeniz’de Deniz Güçlerinin İncelenmesi: Anadolu’da İlk Türk Denizciliği (Umur Bey’in Epir Harekâtı)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXII/1 (2007), s. 261-263.

Haykıran, Kemal Ramazan, “Aydın Eli’nde Haçlı Seferleri: Aydınolu Gazi Umur Bey’in Haçlılar ile Mücadelesi”, *Yeni Fikir*, sayı 20 (2018), s. 25-34.

İlgürel, Mücteba, “Türklerin Batı Anadolu Sahil Güvenliğine Verdikleri Önem”, *TKA, Prof. Dr. İsmail Ercüment Kuran’a Armağan*, XXVII/2 (1989), s. 11-124.

_____, “Osmanlı Denizciliğinin İlk Devirleri”, *Belleten*, LXV/243 (2001), s. 637-654.

İnalçık, Halil, “The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia, Byzantium and Crusades”, *Byzantinische Forschungen*, IX, Amsterdam 1985, s. 179-216.

İnce, Fatma, “Bizans Sarayında Yetişen Bir Türk Beyi: Çaka Bey”, *Istanbul International Modern Scientific Research Congress*, ed. Vedat Akman-Radhika Arora, İstanbul 2021, s. 745-752.

Kaçar, Turhan, “Deniz Kana Boyandı: Finike Savaşında Müslümanlar ve Bizanslılar, MS 655”, *Antalya’nın Denizcilik ve Deniz Ticareti Tarihi*, ed. Fatma Şimşek, İstanbul 2022, s. 109-124.

Kafesoğlu, İbrahim, “Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Beyi’nin Adı: Çaka mı, Çağa mı, Çakan mı?”, *Tarih Dergisi*, sayı 34 (1984), s. 55-60.

Kanat, Cüneyt, “Memlük Sultanı Melik ez-Zahir Seyfeddin Çakmak’ın Rodos Seferleri (1440-1443-1444)”, *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 392-406.

Kara, Mustafa, “Ribât Teşkilâtı”, *Fikir ve Sanatta Hareket Aylık Dergi*, sayı 87 (Mart 1973), s. 27-32.

Kaya, Selim, “Selçuklularda Askerî Teşkilat ve Donanma”, *Türkler ve Askerlik*, ed. Süleyman Kızıltoprak, İstanbul 2009, s. 71-125.

_____, “Anadolu Selçuklularının Kıbrıs ile Münasebetleri Çerçevesinde Ticaret ve Nüfus Mücadelesi”, *Kıbrıs’ta Osmanlı Öncesi Türkler Sempozyumu*, ed. Zeki Akçam, İstanbul 2020, s. 87-95.

Kayhan, Hüseyin, “Osmanlı Öncesi Akdeniz ve Çevresinde Türk Korsanları”, *Doğu Batı Dergisi (Akdeniz)*, sayı 34 (2005), s. 267-287.

_____, “Aydinoğlu Hızır Bey”, *Turkish Studies*, IV/8 (2009), s. 1674-1690.

_____, “İslâm Dinine Girerken Türk Dünyasında Denizciliğin Gelişimi Hakkında”, *Yeni Türkiye İslam Dünyası Özel Sayısı*, IV/98 (2017), s. 502-511.

Keçiş, Murat, “XIV. Yüzyılda Ege Denizi’nde Marino Sanudo Torsello, Ticaret ve Haçlılar”, *Ortaçağ Tarihçiliğinde Bir Duayen: Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın’a Armağan*, ed. Ebru Altan-Muharrem Kesik-Murat Öztürk, İstanbul 2020, s. 360-368.

Kerestecioğlu, S. Funda-Cenk Hamamcıoğlu, “Akdeniz’de Topoğrafyasını Koruyan Ortaçağ Limanları ve Turizmin Çevresel Etkileri: Alanya Hisariçi Mahallesi, Antalya İçkale Mahallesi, Girne Tarihi Liman Mahallesi”, *MEGARON*, II/2 (2007), s. 108-132.

Kesik, Muharrem, “Antalya’ya Yapılan İlk Akınlar ve Şehrin Selçuklu Hâkimiyeti Altına Girmesi”, *Türkiye Selçukluları -Makaleler-*, İstanbul 2015, s. 123-132.

_____, “I. Gıyâseddîn Keyhüsrev ve I. İzzeddîn Keykâvus Dönemlerinde Antalya ve Selçuklu Denizciliği (1207-1220)”, *Antalya’nın Denizcilik ve Deniz Ticareti Tarihi*, ed. Fatma Şimşek, İstanbul 2022, s. 125-140.

Kılıç, Orhan, “Orta ve Yeniçağda Van Gölü’nde Gemi Yapımı, Taşımacılık ve Ticaret”, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, V/2 (Aralık 2019), s. 1-24.

Kıbar, Berkay, “Erken Dönem Osmanlı ve Batı Anadolu Beylikleri ile Venedikliler Arasındaki Siyasi ve Ticari İlişkiler”, *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VI/1 (2022), s. 137-182.

Köprülü, Fuad, “Ribât”, *Vakıflar Dergisi*, sayı 2 (1942), s. 267-278.

Köymen, Mehmet Altay, “Türkler’in Anadolu’da Denize İlk Ulaşmaları ve Türk Dehâsının Jeopolitikten Faydalanarak Medeniyet Kurmada Gösterdiği Üstünlük 1”, *Toplu Makaleler II. Cilt, Selçuklu Devri Türk Tarihi Araştırmaları*, ed. Sinan Tarıfci-Sinan Köksal Kaya, Ankara 2018, s. 389-394.

_____, “Türkler’in Anadolu’da Denize İlk Ulaşmaları ve Türk Dehâsının Jeopolitikten Faydalanarak Medeniyet Kurmada Gösterdiği Üstünlük 2”, *Toplu Makaleler II. Cilt, Selçuklu Devri Türk Tarihi Araştırmaları*, ed. Sinan Tarıfci-Sinan Köksal Kaya, Ankara 2018, s. 395-400.

_____, “Türkiye Selçuklu Devletinde Ekonomik Hayat”, *Toplu Makaleler II. Cilt, Selçuklu Devri Türk Tarihi Araştırmaları*, ed. Sinan Tarıfci-Sinan Köksal Kaya, Ankara 2018, s. 447-466.

Kuşçu, Erdem-Ayşe Dudu, “Türkiye Selçuklularında Ordu ve Donanma”, *Türkler*, VII, Ankara 2002, 176-188.

Merçil, Erdoğan, “Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri”, *Türk Denizcilik Tarihi 1-Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar*, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, İstanbul 2009, s. 21-29.

Metin, Tülay, “Türkiye Selçuklu Devleti’nin Karadeniz’deki Siyasî ve Askerî Faaliyetleri”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, III/2 (2008), s. 13-26.

_____, “Ortaçağ Akdenizinde Menteşe Beyliğinin İktisadî Faaliyetleri ve At Ticareti”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı 173 (2014), s. 255-272.

_____, “Selçuklular ve Beylikler Döneminde Donanma ve Sahil Güvenliği”, *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Sahil Güvenlik*, ed. İsmail H. Demircioğlu-Yücel Yiğit-Ahmet Özcan-Ebru Demircioğlu-Cengiz Ünver-G. Salik Karabacak, Ankara 2020, s. 99-138.

Nemlioğlu Koca, Yasemin, “Doğu-Batı İlişkilerinde Türk Denizciliği: Anadolu Jeopolitiği”, *CEDRUS*, IV (2016), s. 411-424.

Özbey, Muhammet Talha, “Geç Dönem Ortaçağ’dan Altın Yelken Çağının Başlangıcına, Akdeniz’de Gemi İnşa ve Dizaynına Dair Yazılı Tezler (İS. 1300-1650)”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, XVII/26 (Nisan 2019), s. 255-271.

Özcan, Koray, “Anadolu’da Ortaçağ Lojistik Merkezleri Selçuklu Liman Kentleri”, *Karadeniz Araştırmaları*, sayı 53 (2017), s. 137-151.

Özdal, Ahmet Nurullah, “Hazar Denizi Ticaret Havzası (IX-XIII. Yüzyıllar)”, *History Studies*, X/1 (2018), s. 175-195.

Özdemir, Mehmet Nadir, “Akdeniz Ticareti ve İslâm Dünyasına Etkileri (H. III-IV. /M. IX-X. Yüzyıllar) = The Impact of Mediterranean Trade and the Muslim World (III-IV/IX-X. Century)”, *İlahiyat Araştırmaları Dergisi = Journal of Divinity Studies*, sayı 9 (2018), s. 1-28.

Özkaya, Hakan, “İlk İslâm Donanması ve Hz. Osman’ın Rolü”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 69 (2020), s. 485-498.

Özkul, A. E., “Doğu Akdeniz’in Anahtarı Kıbrıs Adası”, *Doğu Batı Dergisi (Akdeniz)*, sayı 34 (2005), s. 89-117.

Özkuyumcu, Nadir, “İslâm’ın İlk Dönemlerinde Müslümanların Denizciliğe Bakışları ve Kıbrıs”, *Türk Yurdu*, XXIII/186 (2003), s. 34-37.

Özmenli, Mehmet, “Kıbrıs’ın Stratejik Önemi (I. Haçlı Seferi Esnasında Doğu Akdeniz Liman Kentleri ile Olan İlişkileri)”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, VIII/15 (2016), s. 17-31.

Öztürk, Murat, “Müslüman Araplar ve Korsanlık”, *Aktüel Arkeoloji*, sayı 24 (İstanbul 2011), s. 124-127.

_____, “A Glimpse on the Use of the Harraqas in the Red Sea and on the Nile from the Fâtımîd till the End of Mamluk Periods”, *Tarih Dergisi*, sayı 61 (2015/1), s. 97-116.

_____, “Sicilya Normanlarının Doğu Akdeniz’deki Bahrî Faaliyetleri 549-584 (1154-1189)”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sayı 14 (2019), s. 195-228.

_____, “Bar Hebraeus’un Kronografyası’nda Denizler Bahsi”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, XIV/II (2019), s. 605-622.

_____, “Abdüllatîf el-Bağdâdî’nin *Kitâb el-İfâde ve ’l-İ’tibâr* İsimli Eserinde Gemiler, Nil Nehri ve Nilometre Hakkında Verdiği Bilgilere Dair”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, sayı 12 (2020), s. 117-142.

_____, “İtalyanların Mehdiye Kuşatması (480/1087)”, *Ortaçağ Tarihçiliğinde Bir Duayen Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın’a Armağan*, ed. Ebru Altan-Muharrem Kesik-Murat Öztürk, İstanbul 2020, s. 672-691.

_____, “‘İhtiyat mı? Korku mu?’ Hz. Ömer’in (13-23/634-644) Deniz ve Denizciliğe Bakışı”, *Tarih Dergisi*, sayı 72 (2020), s. 21-43.

_____, “Yahyâ b. Saîd el-Antâkî’nin *Târîh*’inde Bahrî Seferler, Denizcilik ve Nil Nehri”, *Şarkiyat Mecmuası*, sayı 39 (2021), s. 183-202.

_____, “Müslüman Arapların Selânik Kuşatması ve Zaptı (904)”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı 37 (2021), s. 17-44.

_____, “Hz. Osmân (23-35/644-656) Döneminde Denizcilik Faâliyetleri”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sayı 18 (2021), s. 195-230.

_____, “‘Ushârî Vessels and Their Use by the Fâtımids on the Nile’”, *Graeco-Arabica XIII*, Atina 2022, s. 121-136.

_____, “Emevîler (41-132/661-750) Döneminden 353 (965) Yılına Kadar İslâm Donanmasının Kıbrıs’a Düzenlediği Seferler ve Adadaki Müşterek Hâkimiyete Dâir Bâzi Tespitler”, *Fethinin 450. Yılında Kıbrıs Adası*, ed. Zeki Akçam, İstanbul 2022, s. 17-46.

_____, “Bizans İmparatorluğu ve İslâm Hilâfeti Arasında Paylaşılmayan Ada: Kıbrıs (28-353/648-965)”, *Şarkiyat Mecmuası*, sayı 41 (2022), s. 267-304.

_____, “XIV. Yüzyılda Doğu Akdeniz’deki Memlûk-Haçlı Mücadelesinde Kullanılan Gemiler”, *14. Yüzyılda Haçlılar ve Türkler*, ed. Altan Çetin, İstanbul 2023, s. 419-448.

_____, “Yeni Verilerin Işığında Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Rükneddin Süleymanşah Dönemlerinde Türkiye Selçuklu Devleti Denizciliği”, *Türkiye Selçuklu Sultanları Külliyyatı*, [Baskıda]

_____, “Yeni Verilerin Işığında 1211’den II. Gıyâseddin Mesud Devri’nin (1302-1308) Sonuna Kadar Türkiye Selçuklu Devleti’nde Denizcilik Faaliyetleri”, *Türkiye Selçuklu Sultanları Külliyyatı*, [Baskıda]

_____, “VI. Leon’un *Taktika* İsimli Eserindeki *Deniz Harbine Dair* Bölümünün Tercümesi, Notlandırılması ve Değerlendirilmesi”, [Baskıda]

_____-Zeki Can Hırçın, “Sicilya Normanlarının Kuzey Afrika’daki Son Kalesi Mehdiye’den Tardedilmeleri (555/1160): Bir Deniz Zaferi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, VII/1 (2020), s. 26-50.

_____-İsmail Koçuk, “Zâtü’s-Savârî Deniz Muharebesi (34/654-655)”, *Tarihe Yön Veren Savaşlar*, ed. Osman Özgüdenli, [Baskıda]

_____-Rumeysa Peker, “*Meraklar Kitabı*’na Göre Akdeniz’de Fâtımîlerin Stratejik Havzasında Bulunan İki Ada: Sicilya ve Kıbrıs”, [Baskıda]

Peker, Rumeysa, “Fâtımî Bir Entelektüelin Gözünden Hint Okyanusu”, *Şarkiyat Mecmuası*, sayı 43 (2023), s. 281-297.

Sivrioğlu, Ulaş Töre, “Sāsâniler Dönemi İran’ında Limanlar ve Deniz Ticareti”, *Tarih Okulu Dergisi*, sayı 22 (2015), s. 39-62.

Şahin, Seyhun, “Abbasiler Dönemine Kadar Doğu Akdeniz’de İslâm-Bizans Mücadelesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 219 (Aralık 2015), s. 27-48.

Taneri, Aydın, “Anadolu Selçuklularının Bilinçli Denizcilik Politikası”, *Derya Dergisi*, sayı 88 (1975), s. 6-7.

_____, “Selçuklulardan Aydınoğullarına ve Osmanlılara Geçen Denizcilik Kültürü”, *Derya Dergisi*, sayı 90 (1975), s. 3-4.

Taşkıran, Hasan, “Karamanoğullarının Deniz Politikası ve Denizcilik Faaliyetleri

Üzerine”, *ASOS Journal*, sayı 43 (2017), s. 187-212.

Tekindağ, M. C. Şhabeddin, “Karamanlılar’ın Gorigos Seferi (1367)”, *Tarih Dergisi*, sayı 6 (1954), s. 161-174.

Terzi, Mustafa Zeki, “Emeviler ve Abbasiler Döneminde Suriye-Filistin Doğu Akdeniz Kıyılarında Gemi Tersaneleri ve Deniz Harekât Üsleri”, *İslami İlimler Dergisi*, XVI/1 (Mart 2021), s. 7-29.

Turan, Osman, “Ortaçağlarda Türkiye Kıbrıs Münasebetleri”, *Bellekten*, XXVIII/110 (Nisan 1964), s. 209-227.

Uçar, Şahin, “Müslümanların İstanbul’u Fethetmek İçin Yaptıkları İlk Üç Muhasara”, *Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi*, sayı 1 (1986), s. 65-83.

Usta, Ahmet, “Maritime Slave Trading in Fourteenth-Century Famagusta”, *Famagusta Maritima Mariners, Merchants, Pilgrims and Mercenaries*, Leiden 2019, s. 170-183.

_____, “Doğu Akdeniz’de Esaret: Ortaçağ Kıbrıs’ında Uzun Mesafeli Köle Ticareti ve Türk Köleler”, *Toplumsal Tarih*, sayı 256 (2020), s. 78-82.

Utku, Nihal Şahin, “Akdeniz ve Hint Okyanusu Gemicilik Geleneklerinin Genel Bir Mukayesesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XIV/1 (Mart 2013), s. 135-144.

Ülgen, Pınar-Murat Çaylı, “Eski Bir Şövalyenin Gözünden XIV. Yüzyılda Ege Adaları: Bizans İmparatorluğu, Haçlılar ve Türkler”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, sayı 14 (Nisan 2020), s. 93-102.

Ülkütaşır, Mehmet Şakir, “Anadolu Selçukluları Tarafından Sinop’un Muhasara ve Zaptı”, *Türk Kültürü*, sayı 106 (1971), s. 814-819.

Üstün, Ergün, “Memlük Devleti’nin Kıbrıs’ı Hâkimiyet Altına Alması”, *Ortaçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, I/1 (Aralık 2018), s. 26-42.

Yıldırım, Taner, “Abbasilerin Kuruluşundan Fatımilere Doğu Ticaretinde Basra Körfezi ile Kızıl Deniz Arasındaki Rekabet”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, VIII/1 (2012), s. 121-145.

Yiğit, İsmail, “Emeviler Zamanında Gerçekleştirilen İstanbul Seferleri”, *II. Uluslararası İstanbul’un Fethi Sempozyumu*, İstanbul 1997, s. 45-61.

E) Çeviri Makaleler

Ayalon, David, “Memlûkler ve Deniz Kuvvetleri: İslâm Âlemi ile Hıristiyan Avrupa Arasındaki Mücadelenin Bir Safhası”, Türkçe trc. Salih Özbaran, *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, sayı 25 (1971), s. 39-51.

Bryer, A., “Trabzon İmparatorluğu’nda Gemicilik”, Türkçe trc. Tuğçe Müge Sakarya, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIX/48 (2010), s. 167-178.

Canard, Marius, “Tarih ve Efsaneye Göre Arapların İstanbul Seferleri”, Türkçe trc. İsmail Hami Danişmend, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, sayı 2 (1956), s. 213-259.

Duggan, T. M. P., “XIII ve XIV. Yüzyıllarda Antalya Limanı”, Türkçe trc. Burcu Ceylan, *Antalya’nın Denizcilik ve Deniz Ticareti Tarihi*, ed. Fatma Şimşek, İstanbul 2022, s. 157-182.

Fleet, Kate, “Osmanlı Devleti’nin Erken Döneminde Doğu Akdeniz ve Karadeniz’de Denizcilik Faaliyetleri”, Türkçe trc. Sedat İşçi, *Türk Denizcilik Tarihi*, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, I, İstanbul 2009, s. 63-73.

Hopwood, Keith, “Türklerin Anadolu’nun Batı Kıyılarını Fethi ve Katalan Kumpanyası”, Türkçe trc. Serdar Çavuşdere, *Tarih Okulu*, sayı 2 (2009), s. 127-136.

Laiou, A. E., “Marino Sanudo Torsello, Bizans ve Türkler: Türkler’e Karşı İttifâkın Perde Arkası 1332-1334”, Türkçe trc. Murat Keçiş, *AÜDTCFD*, XXII/34 (2003), s. 183-205.

Lewis, Bernard, “Fatımiler ve Hindistan Yolu”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI/1-4 (1949-1950), s. 355-359.

Mez, Adam, “Ortazaman Türk-İslâm Dünyasında Deniz Nakliyatı”, Türkçe trc. Cemal Köprülü, *Ülkü Dergisi*, XI/61 (1938), s. 10-20.

Peacock, Andrew-Charles Spencer, “Kırım’a Karşı Selçuklu Seferi ve Alaaddin Keykubad’ın Hakimiyetinin İlk Yıllarındaki Genişleme Politikası”, Türkçe trc. Murat Keçiş-Ali Mıynat, *AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIX/47 (2010), s. 243-265.

Serhan, Muhyî Hilâl, “Ribâtlar; Tanımı, Tarihçesi ve Sınır Savunmasındaki Rolü”, Türkçe trc. Aydın Çelik, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı 144 (2003), s. 161-182.

Yakubovski, Aleksandr, “İbn-i Bibi’nin, XIII. Asır Başında Anadolu Türklerinin Sudak, Polovets (Kıpçak) ve Ruslara Karşı Yaptıkları Seferin Hikâyesi (Kıpçak Sahrasında Cereyan Eden Ticari Hayattan Bazı Safhalar)”, Türkçe trc. İsmail Kaynak, *AÜDTCF Dergisi*, XII/1-2 (Ankara 1954), s. 207-226.

Zachariadou, Elizabeth, “Atina Katalanları ve Ege Bölgesinde Türk Yayılmasının

Başlaması”, Türkçe trc. Serdar Çavuşdere, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVIII/45 (2009), s. 235-254.

F) Sempozyum/Bildiri

Arıkan, Zeki, “Beylikler Döneminde Antalya Limanı”, *Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu III, Mersin ve Doğu Akdeniz, Bildiriler Kitabı*, İstanbul 2011, s. 105-114.

Ayönü, Yusuf, “Saruhanogullarının Adalar Denizi ve Balkanlardaki Faaliyetleri”, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-IV, Saruhanogulları Beyliği Bildiriler*, ed. Mehmet Ersan-Cüneyt Kanat-Mehmet Şeker-Muzaffer Tepekaya, Ankara 2021, s. 343-350.

Baykara, Tuncer, “Alâiye Tersanesi”, *Altıncı Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri*, Alanya 1996, s. 183-185.

Daş, Mustafa, “Çaka Bey ve Koyun Adaları Muharebesi”, *3ncü Deniz Harp Tarihi Semineri Gölçük/Kocaeli 19-21 Nisan 2006*, Ankara 2006, s. 2: 5-14.

_____, “Aydinoğlu Umur Bey’in Tartışılan Epir ve Tuna Seferi”, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-I: Aydınoğulları Tarihi, 4 Kasım 2010*, haz. Cüneyt Kanat-Mehmet Ersan-Mehmet Şeker, Ankara 2013, s. 73-82.

Demir, Mustafa, “Türkiye Selçuklu İktisadi Gelişimi İçinde Karadeniz Ticaret Yolu”, *Anadolu’da Tarihî Yollar ve Şehirler Semineri 21 Mayıs 2001, Bildiriler*, İstanbul 2002, s. 15-24.

Döğüş, Selahattin, “Batı Anadolu Sahillerinde Türk Korsanları: Deniz Gazileri”, *II. Turgut Reis Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu*, ed. Cihan Yemişçi vd., I, Bodrum 2015, s. 564-596.

_____, “Beylikler Dönemi Türk Denizciliği ve Gazi Umur Bey Efsanesi”, *Uluslararası Piri Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu 26-29 Eylül 2013*, III, Ankara 2014, s. 15-48.

Ekinci, Abdullah, “Akdeniz Havzasında Bir Liman Kenti ve Selçuklu Merkezi Alanya”, *Alanya XII. Tarih ve Kültür Sempozyumu*, Antalya 2012, s. 235-250.

Erdem, İlhan, “XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Akdeniz Ticaretinde Selçuk”, *Birinci Uluslararası Geçmişten Günümüze Selçuk Sempozyumu İzmir 4-6 Eylül 1997*, İzmir 1998, s. 283-288.

_____, “Ortaçağ Sonlarında Likya Levant Ticareti ve Türkmenler (12.-15. yy.)”, *III. Likya Sempozyumu, Antalya 7-10 Kasım 2005*, Antalya 2006, s. 243-251.

Erol, Burak Gani, “Türkiye Selçukluları Zamanında Denizcilik”, *I. Uluslararası Selçuklu Sempozyumu 27- 30 Eylül 2010*, Ankara 2014, s. 183-201.

İnalçık, Halil, “Batı Anadolu’da Yükselen Denizci Gâzi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar”, *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu 23-25 Haziran 1997*, Ankara 1999, s. 173-185.

Kadıoğlu, Muhsin, “Anadolu Selçuklularda ve Anadolu Türk Beyliklerinde Denizcilik Faaliyetleri”, *3ncü Deniz Harp Tarihi Semineri Gölcük/Kocaeli 19-21 Nisan 2006*, Ankara 2006, s. 223-237.

Kandilli, Ali, “Anadolu Türk Denizciliğinin Başlangıcı”, *Uluslararası Piri Reis Sempozyumu Tebliğler Kitabı 27-29 Eylül 2004*, İstanbul 2004, s. 4-18.

Kaya, Selim, “Türk Denizcilik Tarihinin Askeri ve Siyasi Yönü Türkiye Selçuklu Sultanlarının Karadeniz Politikasının İktisadi ve Sosyal Hayata Etkileri”, *Uluslararası Piri Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu 26-29 Eylül 2013*, III, Ankara 2014, s. 1-13.

Kaya, Selim-Arda Deniz, “Saruhanogulları’nın Ceneviz ve Venedikliler ile Para ve Köle Ticareti”, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-IV, Saruhanogulları Beyliği Bildiriler*, ed. Mehmet Ersan-Cüneyt Kanat-Mehmet Şeker-Muzaffer Tepekaya, Ankara 2021, s. 361-378.

Kayaoğlu, İsmet, “Anadolu Selçuklu Devrinde Ticari Hayat”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 24, Ankara 1981, s. 359-373.

Kayhan, Hüseyin, “Beylikler Dönemi Türk Denizciliği ve Amiral Karamürsel Alp”, *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II, 3-5 Nisan 2015*, I, Kocaeli-İzmit 2015, s. 255-265.

Keleş, Bahattin, “Anadolu’da Gelişen Bazı Önemli Ticaret Merkezleri (Antalya-Kayseri-Sivas ve Sinop)”, *Anadolu’da Tarihî Yollar ve Şehirler Semineri 21 Mayıs 2001, Bildiriler*, İstanbul 2002, s. 37-48.

Kuru, Alev Çakmakoğlu, “Ortaçağ’da Sinop Şehri ve Tersanesi”, *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu 19-20 Nisan 2001*, ed. Sema Alparlan, Ankara 2001, s. 161-178.

Kuşçu, Ayşe Dudu, “Selçuklu Deniz Ticaretinin Anadolu Ekonomisinin Dünya Ekonomisine Entegrasyonundaki Rolü”, *International Conference on Eurasian Economies, Kaposvár-Hungary 29-31 August 2016*, s. 330-336.

Küçükkaşçı, Mustafa Sabri, “Müslümanların Akdeniz’i Keşfine Dair”, *Proceedings of the International Conference on Islamic Civilisation in the Mediterranean Nicosia 1-4 December*

2010 = *Akdeniz'de İslâm Medeniyeti Milletlerarası Konferans Tebliğleri Lefkoşa 1-4 Aralık 2010*, ed. Halit Eren, İstanbul 2013, s. 185-196.

Maden, Fahri, “Sinop'ta Pervâneoğulları Beyliği (1277-1322)”, *Kuzey Anadolu'da Beylikler Dönemi Sempozyumu Bildiriler; Çobanoğulları-Candaroğulları-Pervâneoğulları, Kastamonu-Sinop-Çankırı 3-8 Ekim 2011*, ed. Halil Çetin, Ankara 2012, s. 517-545.

Merçil, Erdoğan, “Büyük Selçuklu Devletinde Deniz ve Denizcilik Üzerine Notlar”, *3ncü Deniz Harp Tarihi Semineri Gölcük/Kocaeli 19-21 Nisan 2006*, Ankara 2006, s. 215-222.

Öztürk, Murat, “Makedonya Hânedanı Döneminde (867-1056) Akdeniz'deki Bizans Faaliyetlerine Dair Bir Değerlendirme”, *Üsküp-İstanbul Kentsel Kültürel Kimlikler 13-14 Kasım 2019, Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı, Üsküp 2020*, s. 145-167.

Runciman, Steven, “Deniz Kuvvetinin Ortaçağ Tarihindeki Rolü”, *III. Türk Tarih Kongresi, Ankara 15-20 Kasım 1943*, Ankara 1948, s. 156-164.

Safran, Mustafa, “XII ve XIV. yüzyıllarda Karadeniz Limanlarının Ticari ve Tarihi Önemi”, *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri 13-17 Ekim 1986*, Samsun 1988, s. 459-462.

Turan, Refik, “Selçukluların Karadeniz Siyaseti”, *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri 1-3 Haziran 1988*, Samsun 1990, s. 178-184.

Turan, Şerafettin, “Karadeniz Ticaretinde Anadolu Şehirlerinin Yeri”, *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri 1-3 Haziran 1988*, Samsun 1990, s. 147- 158.

Tütüncü, Mehmet, “Sultanü'l-Bahreyn İki Denizin Hâkimi: Selçuklular Zamanında Sinop ve Sinop-Alanya Ticaret Yolu”, *Kuzey Anadolu'da Beylikler Dönemi Sempozyumu Bildiriler; Çobanoğulları-Candaroğulları-Pervâneoğulları, Kastamonu-Sinop-Çankırı 3-8 Ekim 2011*, ed. Halil Çetin, Ankara 2012, s. 99-121.

Usta, Ahmet, “Latin and “Mediterranean” Tradition in Medieval Cyprus”, 5th International Conference of Mediterranean Worlds: Light Colour Line-Perceiving the Mediterranean: Conflicting Narratives and Ritual Dynamics Bern (Switzerland), September 9-11, 2013, *Light Colour Line-Perceiving the Mediterranean*, ed. Thomas Dittelbach-Ágnes Sebestyén, Weidmann, Zurich 2016, s. 111-120.

Utku, Nihal Şahin, “Ortaçağ'da Hint Okyanusu'nda Doğu-Batı Etkileşiminde Müslüman Tüccarın Rolü”, *4. Uluslararası Dinî Araştırmalar ve Küresel Barış Sempozyumu: Doğu-Batı Medeniyetlerinin İnşasında Tarih, Kültür, Sanat, Felsefe ve Din Kazakistan 10-14 Nisan 2018*, Konya 2019, s. 307-326.

Ünlü, Rasim, “Stratejisi Yarım Kalan Askerî Deha: İzmir Fatihî Emir Çaka Bey”, *On İkinci Askerî Tarih Sempozyumu Bildirileri (İstanbul 2009)*, I, Ankara 2009, s. 125-147.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Altuntaş, Murat, *XI.-XIV. Yüzyıllarda Anadolu'da Deniz Üsleri ve Tersaneler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2020.
- Arslan, Burak, *Müslüman Girit Emirliği (824-5/961)*, Ankara 2020.
- Atçeken, İsmail Hakkı, “Septe (Ceuta) Kontu Julianus ve Endülüs’ün Fethinde Müslümanlara Yardımlarıyla İlgili Tartışmalar”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI/16 (2003), s. 29-51.
- Bayar, Umut, *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi Batı Anadolu'da Türk Denizcilik Faaliyetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019.
- Bilge, Mustafa, “Kızıldeniz”, *DİA*, XXV, 557-558.
- Bostan, İdris, “Akdeniz (Tarih)”, *DİA*, II, 231-234.
- Bozkurt, Nebi, “Bahriye”, *DİA*, IV, 496-501.
- Dadan, Ali, “Tarihte İslâm Dünyasını Hedef Alan Viking Saldırıları”, *İSTEM*, sayı 25 (2015), s. 111-124.
- Demir, Doğan Mert, *Salâhaddîn'in Gemileri Salâhaddîn Devride Akdeniz'de Eyyübî Deniz Kuvvetleri*, İstanbul 2019.
- Demirkent, Işın, “Haçlı Seferleri Döneminde Doğu-Akdeniz'de Deniz Hakimiyeti”, *Tarih Boyunca Dünyada ve Türklerde Denizcilik Semineri 17-18 Mayıs 2004, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi*, İstanbul 2005, s. 49-70.
- Engin, Nihat, *Osmanlılarda İlk Denizcilik Faaliyetleri ve Tuna Donanmasının Kurulması*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1984.
- Erol, Burak Gani, *Memlük Deniz Kuvvetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2012.
- _____, *Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beylikleri Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.
- Fahmy, 'Aly Mohamed, *Muslim Sea-Power in the Eastern Mediterranean from the Seventh to the Tenth Century A.D. (Studies in Naval Organisation)*, London 1950.
- Gencer, Ali İhsan, “Bahriye (Selçuklular ve Anadolu Beylikleri Dönemi)”, *DİA*, IV, 501-502.
- Hırçın, Zeki Can, *Sicilya Normanları'nın Kuzey Afrika'ya Düzenlediği Deniz Aşırı Seferler ve Deniz Gücü*

- (483-548/1091-1154), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.
- “Karadeniz (Tarih)”, (heyet), *DİA*, XXIV, 386-388.
- Kesik, Muharrem, *Anadolu Türk Beylikleri*, İstanbul 2018.
- Lewis, Archibald Rose, *Naval Power and Trade in the Mediterranean A. D. 500-1100*, Princeton-New Jersey 1951.
- Nadvî, Syed Sulaimân, *The Arab Navigation*, İngilizce trc. Syed Şabâhuddîn 'Abdur Raḥmân, Lahore 1966.
- Öztürk, Murat, *Fâtımîler'in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012.
- _____, “Yeni Verilerin Işığında Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Rükneddin Süleymanşah Dönemlerinde Türkiye Selçuklu Devleti Denizciliği”, *Türkiye Selçuklu Sultanları Külliyyatı*, [Baskıda]
- _____, “Yeni Verilerin Işığında 1211'den II. Gıyâseddin Mesud Devri'nin (1302-1308) Sonuna Kadar Türkiye Selçuklu Devleti'nde Denizcilik Faaliyetleri”, *Türkiye Selçuklu Sultanları Külliyyatı*, [Baskıda]
- Planbol, Xavier de, “Hazar (Tarih)”, *DİA*, XVII, 109-111.
- Poyraz, Mevlüt, *Sicilya Adası ve Güney İtalya'nın Müslümanlar Tarafından Fethi (31-296/652-909)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2015.
- Pryor, John H., *Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş, Araplar-Bizanslılar, Batlılar ve Türkler*, Türkçe trc. Füsün Tayanç-Tunç Tayanç, İstanbul 2004.
- _____-Elizabeth M. Jeffreys, *The Age of ΔΡΟΜΩΝ, The Byzantine Navy ca 500-1204*, Brill-Leiden/Boston 2006.
- Vardarlı, Uğur, *Türkiye Selçuklularının Deniz Gücü*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021.
- Tuncel, Metin, “Akdeniz (Coğrafya)”, *DİA*, II, 229-231.
- _____, “Karadeniz”, *DİA*, XXIV, 385-386.